

Het landschap van Groningen maken we samen

Schetsboek

Veenkoloniën

Landschap

staats
plaat
s
werk
s

Nieuwe Pekela; foto Marketing Groningen

Sebastiaan Rodenhuis Fotografie

Schutsluis 5e Verlaat Musselkanaal; foto Marketing Groningen

Inhoudsopgave

- 1 Inleiding
- 2 Het landschap van de Veenkoloniën
- 3 Toelichting schetsen
- 4 Kansen en bedreigingen
- 5 Vooruitblik

Bijlagen

Deelnemerslijst

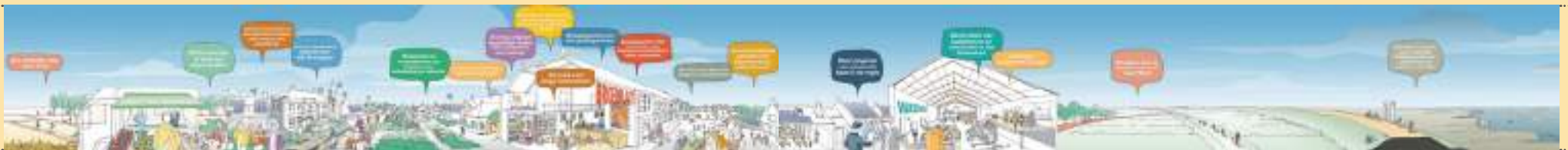
Samenvatting initiatievenbundels

Veendam, Veenkoloniaal museum; foto Sebastiaan Rodenhuis Fotografie

Colofon

Datum: 16 juni 2023
Uitgave: Landschapswerkplaats
Stationsstraat 5, 9636 BA Zuidbroek
E-mail: info@landschapswerkplaats.nl
www.landschapswerkplaats.nl

Het door West8 geschetste Toukomstbeeld, en introductie van de Landschapswerkplaats.....

1. Inleiding

De landschapswerkplaats

Samen met initiatiefnemers, inwoners, overheden en organisaties zetten we ons in om het Groningse landschap nóg mooier en toegankelijker te maken. Met als doel het creëren van een fijnmazig biodivers netwerk van groen en water waar mensen naar hartenlust kunnen wandelen, fietsen, paardrijden, varen en leren (of kennis opdoen). De Landschapswerkplaats werkt hiervoor samen met inwoners, overheden en organisaties die tien geselecteerde en gebundelde Toukomstinitiatieven uit. Dit doen we graag in onderlinge samenhang tussen deze initiatieven. Zodat ze elkaar versterken en we nog meer kunnen bereiken.

Voorgeschiedenis

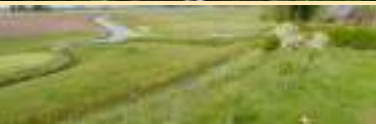
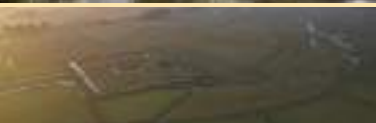
Onder de vlag van Nationaal Programma Groningen, een samenwerkingsverband tussen provincie Groningen, gemeenten en Rijk om te investeren in de brede welvaart in de provincie Groningen, is in 2020 het programma Toukomst gelanceerd. Omdat Groningers zelf als beste kunnen vertellen wat zij belangrijk vinden om gelukkig te leven, wonen en werken, is hen gevraagd om met vernieuwende en creatieve voorstellen te komen. Aan de oproep werd massaal gehoor gegeven!

De oogst bedroeg maar liefst 900 ideeën, uiteenlopend van voorstellen voor recreatieve routes, innovatieve schoolprojecten en woonvormen voor ouderen, tot ideeën ter versterking van natuur en landschap, voedselproductie en streekproducten, verduurzaming en kunst en cultuur. De inzendingen waren afkomstig van Groninger inwoners van jong tot oud, bedrijven en organisaties. In verschillende

Molen in Pekela; foto Marketing Groningen, Sebastiaan Rodenhuis Fotografie

Landschapswerkplaats

't Wad tot Stad	Werken aan een aantrekkelijke en groene zone in het cultuurlandschap rondom het Reitdiep. Met aandacht voor meer biodiversiteit, water(-berging), toerisme en rendabele landbouw.	
van Aa naar Zee	het herstellen van de natuurlijke overgang tussen zoet en zout water in het gebied tussen de Westerwoldse Aa en de Dollard. Werken aan de kustzone in combinatie met verzilting en klimaatadaptatie met kansen voor vrijetijdseconomie.	
Verbonden Biodiversiteit	Biodiversiteit versterken in het Groninger landschap via gemarkeerde routes langs fysieke hubs die biodiversiteit, cultuur en educatie met elkaar verbindt.	
Groene Longen /Tiny Forests	Samen twee miljoen bomen planten in dorpen en wijken, langs wegen en paden en op plekken die al bosrijk zijn. O.a bos bij de stad (tussen A7 en Meerstad). Tiny Forests aanplanten bij basisscholen zodat leerlingen kunnen leren over biodiversiteit.	
Groningen Belevén	In ere herstellen van onverharde verbindingen: hernieuwde en verbonden fiets-, wandel- en ruiterpaden. De paden voeren langs unieke rustpunten die het lokale verhaal vertellen.	
Masterplan Vaarwegen	Weer bevaarbaar maken en koppelen van kleinere waterwegen. ook lokale ondernemers betrekken we hierbij. Doel is de herontwikkeling van onze historische waterwegen en het verbinden met fiets- en wandelnetwerken.	
Diepen en Maren	Het versterken en herstellen van historische waterlopen om het landschap meer toegankelijk te maken en ons erfgoed beter te beleven.	
Bermen komen tot Leven	Ecologisch bermbeheer in de gehele provincie Groningen.	
Kiek'n & Doun	Het verbinden van bestaande en nieuwe fiets- en wandelroutes langs plekken die de verhalen en geschiedenis van Groningen vertellen.	
Vergroenen bestaande en verlaten gaswinningslocaties	Het met bomen en planten inrichten (vergroenen) van bestaande en verlaten gaswinningslocaties geeft een positieve draai aan het verleden.	

bijeenkomsten hebben initiatiefnemers de ideeën gebundeld tot 59 grote projecten. Een deel van de Groninger bevolking heeft deze projecten vervolgens beoordeeld. Begin 2021 heeft het Toukomstpanel – een door loting geselecteerd panel van twintig inwoners van de provincie – het bestuur van Nationaal Programma Groningen geadviseerd over de Toukomstprojecten en is besloten om voor al deze projecten € 100 miljoen euro beschikbaar te stellen.

Parallel aan dit traject heeft West 8, ontwerp bureau voor stedenbouw en landschapsarchitectuur het Toukomstbeeld ontwikkeld. Het is een verbeelding van de visie van de Groningers op hun provincie anno 2040, geschetst op basis van de 900 ingebrachte ideeën en de in het eerste jaar van Toukomst gevoerde gesprekken. Dit Toukomstbeeld geeft koers aan Nationaal Programma Groningen en dient als inspiratie en input voor visies en plannen van de provincie, gemeenten en waterschappen.

In juli 2021 hebben Provinciale Staten van de provincie Groningen het Programmaplan Toukomst vastgesteld. Hiermee werd de eerste fase van Toukomst afgesloten. Nu is het tijd voor de volgende stap: samen met de initiatiefnemers de ideeën door ontwikkelen naar integrale projecten en vervolgens uitvoeren.

De initiatieven Groningers zijn betrokken bij hun landschap én vinden het belangrijk om hierin te investeren. Van de ingezonden Toukomstideeën heeft bijna de helft te maken met natuur en landschap en met manieren om meer en beter van het landschap in de provincie te kunnen genieten. De rode draad hierin

is dat Groningers de rust en ruimte willen behouden. Maar tegelijkertijd zien ze ook kansen om het landschap aantrekkelijker, meer beleefbaar, biodivers en toekomstbestendiger te maken. Ook de vraag naar kennis over het landschap in relatie tot de geschiedenis is een terugkerend thema. Het Toukomstpanel – dat de 900 ideeën beoordeelde – heeft tien gebundelde initiatieven geselecteerd. De gebundelde initiatieven gaan over het ontwikkelen, inrichten, behouden en beheren van het landschap. Ze dragen bij aan de versterking van landschappen en het verbinden van erfgoed, aan klimaatdoelstellingen en het vergroten van biodiversiteiten en aan betere mogelijkheden om te fietsen, varen, wandelen en paardrijden.

Initiatievenbundels

Hiernaast is een kort overzicht opgenomen van de tien initiatieven. Met deze korte beschrijving doen we de initiatieven eigenlijk te kort; deze samenvatting is dan ook vooral bedoeld om de initiatieven kort maar krachtig op hoofdlijnen te beschrijven. Voor een uitgebreidere toelichting op de 'ins en outs' van de initiatievenbundels kun je ook de bijlage lezen, of de website van de Landschapswerkplaats bezoeken.

De Landschapswerkplaats

Voor de uitvoering van de initiatievenbundels die over het landschap gaan, heeft het Toukomstpanel de Landschapswerkplaats bedacht. Hiervoor is in totaal € 31 miljoen beschikbaar gesteld. De Landschapswerkplaats is een creatieve broedplaats waar we samen met initiatiefnemers, bewoners en andere gebiedspartners projecten initiëren, ontwerpen, uitwerken, realiseren en

doorontwikkelen. Samen integraal werken en kiezen voor robuuste, duurzame projecten van hoge kwaliteit om een zo groot mogelijke 'plus' in het groninger landschap te realiseren. Daar staat de Landschapswerkplaats voor.

Per initiatief moet er nu gekeken worden waar en hoe we die uitvoeren. De primaire opgave van de Landschapswerkplaats is – als onafhankelijke partij – het uitwerken van de ideeën uit de tien initiatieven tot concrete, goed uitvoerbare projecten. Dit doen we samen met initiatiefnemers, door inzet van ontwerp-expertise en een gebiedsgerichte aanpak.

Onze aanpak: van, voor en door Groningers

Centraal in de Landschapswerkplaats staan de initiatieven en de initiatiefnemers. Om deze Toukomstideeën om te zetten in een mooi, toegankelijk en toekomstbestendig landschap zorgt de Landschapswerkplaats voor professionele ondersteuning van de initiatiefnemers. Daarbij brengen we de initiatieven in samenhang met de bestaande projecten en programma's in de gebieden en wat er speelt bij de gebiedspartijen in de provincie Groningen. Zodat de initiatieven kansrijk in het gebied uitgevoerd kunnen worden.

schematische weergave van de Landschapswerkplaats

Anne

Hindrik

Henri

Jelly

Riek

Nicol

Karen

Teun

Martin

Georgine

Martin

Menno

Patrick

Initiatiefnemers en bewoners vormen de kern van de Landschapswerkplaats. De Landschapswerkplaats biedt hen professionele ondersteuning in de vorm van een multidisciplinair schetsteam van ontwerpers, en project- en procesbegeleiders. Vanuit diverse vakgebieden leveren landschapsontwerpers, kunstenaars, vormgevers, cultuur- en erfgoedspecialisten en architecten hun bijdrage aan de bijzondere projecten. Wie waar wordt ingezet is maatwerk. Vanuit de kern wordt de uitwerking gecoördineerd. Daaromheen zit een flexibele schil die we inzetten zodra er op specifieke onderdelen behoefte is aan extra deskundigheid. De extra deskundigheid kan vanuit verschillende partijen komen, denk aan gemeenten, waterschappen, Landschapsbeheer Groningen of Prolander. Slagvaardigheid en resultaatgerichtheid staan voorop; de Landschapswerkplaats is een middel, geen doel.

Deelgebieden

Van het grootschalige open polderlandschap tot het kleinschalige coulisselandschap en van historische wierdendorpen tot het door wijken en diepen opgedeelde veenlandschap. Het landschap in de provincie Groningen verschilt sterk per regio. In de Kwaliteitsgids Groningen beschrijft de provincie zeven verschillende landschapstypen, gebaseerd op de ontstaansgeschiedenis en de huidige ruimtelijke karakteristieken:

1. Gorecht
2. Waddenkust en Wierdenland
3. Zuidelijk Westerkwartier
4. Centraal Woldgebied en Duurswold
5. Oldambt
6. Westerwolde
7. Veenkoloniën

Het is belangrijk dat de projecten van de Landschapswerkplaats goed aansluiten bij de kwaliteit, de eigen identiteit en de landschappelijke kernkwaliteiten van de gebieden waarin ze zich bevinden. Daarom houdt de Landschapswerkplaats voor de projectgebieden dezelfde indeling aan als de Kwaliteitsgids Groningen. Ook gebruiken we dezelfde ontwerpprincipes zodat we recht doen aan de kernkwaliteiten van het gebied. De ontwerpprincipes bieden inspiratie, kennis en handreikingen voor ruimtelijke ontwikkelingen. De Kwaliteitsgids van de provincie Groningen en het overzicht is te vinden op www.kwaliteitsgidsgroningen.nl.

Fysieke werkplek en rondreizende werkplaats

De Landschapswerkplaats is heel praktisch. We zetten de ideeën van initiatiefnemers om naar concrete daden. Dit doen we samen met hen en samen met inwoners, ondernemers, overheden en organisaties. Hiervoor richten we een centrale, fysieke werkplaats in en gaan we met mobiele werkplaatsen door de provincie. In deze mobiele werkplaats werken we aan concrete plannen voor het gebied waar we op dat moment te gast zijn.

Als Landschapswerkplaats vind je ons dus op tal van plekken in de provincie. We bieden Groningers er een inspirerende plek om te schetsen en te ontwerpen aan hun omgeving. Alles wat daarvoor nodig is, hebben we in huis: computers, werkplekken, grote tafels om op te schetsen of aan te overleggen én professionele ontwerpers ter ondersteuning.

Het team van de Landschapswerkplaats Het kernteam bestaat uit een werkplaatsmeester (een professionele

landschapsarchitect) en een werkplaatsleider. Een multidisciplinair schetsteam met ontwerpers en inhoudelijk project en / of procesleiders afkomstig van diverse gebiedspartijen werkt als 'trekkers' samen met initiatiefnemers. Op de foto hiernaast zie je het hele team.

De werkplaatsleider, Menno van der Meer, heeft de leiding over de Landschapswerkplaats. Hij is verantwoordelijk voor het proces en de bedrijfsvoering van de Landschapswerkplaats. Hij zorgt voor de planning en voortgang van het programma, en onderhoudt samen met de werkplaatsmeester contact met Nationaal Programma Groningen.

De werkplaatsmeester - Martin Biewinga - bewaakt de plan- of ontwerp kwaliteit. De ontwerpen moeten tenslotte passen bij het landschap. Hij is ook een inspirator voor de initiatiefnemers en alle betrokkenen van de Landschapswerkplaats.

De projectleiders zijn samen met de ontwerpers en projectmedewerkers de vaste contactpersonen voor de tien initiatievenbundels. De projectleiders Karen Beukema, Nicol Perdok-Hut en Teun Veger zijn verantwoordelijk voor de voortgang van de projecten, en onderhouden het contact met de initiatiefnemers en gebiedspartijen. De ontwerpers Georgine Somer en Martin van Dijken maken – al schetsend met initiatiefnemers en gebiedspartijen - de ontwerpen en plannen voor de projecten uit de werkplaatsagenda. Dit doen ze in nauwe samenwerking met de werkplaatsmeester.

De projectmedewerkers Riek Geukema en Patrick Vriese ondersteunen het hele planproces. Zij verzamelen informatie, samen met het GIS-team, organiseren samen met de office-manager de gebiedsbijeenkomsten, maken verslagen en verrichten veel schrijf- en denkwerk op de achtergrond.

Jelly Wijnand is de office manager van de Landschapswerkplaats. Hindrik Wester, Henri Naaijer en Anna Chardon vormen samen het GIS-team, oftewel data-beheerteam dat de Landschapswerkplaats voorziet van data, kaarten, en andere geografische informatie.

Rust, reinheid en regelmaat... Continuïteit en vastigheid zijn in gebiedsprocessen heel belangrijk. Daarom heeft elke initiatievenbundel een vast team van projectleider, ontwerper en projectmedewerker. Daarnaast heeft elk deelgebied (zie de volgende paragraaf) een vaste contactpersoon in de vorm van een van de projectleiders. Voor de Veenkoloniën is Nicol de vaste contactpersoon.

In de tabel is deze bezetting en verdeling weergegeven. Deze tabel staat ook op de website van de Landschapswerkplaats.

Gebiedsagenda

Per gebied maken we zoveel mogelijk koppelingen met lopende programma's en projecten die aansluiten bij de doelstellingen en missie van de Landschapswerkplaats. Dit verhoogt de slagingskans van een project en daarmee de impact op de toekomst van Groningen. Soms is ook een gebiedsproces nodig met gebiedspartijen om eventueel

Initiatief	Gebied	Contactpersonen	Rol
't Wad tot Stad	Waddenkust en Wierdenland	Karen Beukema	projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Bermen komen tot Leven	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Verbonden Biodiversiteit	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Masterplan Vaarwegen	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Diepen en Maren	hele provincie	Teun Veger	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Vergroenen gaslocaties	hele provincie	Teun Veger	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
van Aa naar Zee	Oldambt	Karen Beukema	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Kiek'n & Doun	hele provincie	Karen Beukema	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Groningen Belevén	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Groene Longen	Centraal Woldgebied-Duurswold & hele provincie	Teun Veger	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker

Gebied	Aanspreekpunt
Westerwolde	Nicol
Oldambt	Karen
Veenkolonien	Nicol
Centrale Woldgebied	Karen
Gorecht	Teun
Waddenkust en Wierdenland	Karen
ZWK	Karen

deelgebieden Landschapswerkplaats, gebaseerd op landschapstypen
(Bron: Kwaliteitsgids Groningen)

tegengestelde belangen op te lossen en uiteindelijk tot projecten te komen. Samen met initiatiefnemers en de gebiedspartijen stellen we daarom als eerste stap een gebiedsagenda op, waarmee we in beeld brengen wat er allemaal speelt in het deelgebied.

Fysieke ingrepen in het landschap, informatie en onderzoek

Veel van de initiatieven die in de Landschapswerkplaats uitgewerkt worden, gaan over fysieke ingrepen in het landschap van Groningen. Meer bomen, ecologische

bermen, buurtommetjes, ruiterpaden en vaarwegen zijn hier voorbeelden van. Om een project een succes te maken is het vaak nodig om informatie te verzamelen en soms is het nodig eerst onderzoek te laten doen voor we een project verder uitwerken. Een storymap en GIS-viewer kunnen dit bijvoorbeeld inzichtelijk maken. Ook dit valt onder het maken van de gebiedsagenda's.

Werkplaatsagenda

De volgende stap is het opstellen van de werkplaatsagenda. Hier komen alle ideeën, wensen en ambities van de initiatiefnemers en gebiedspartijen bij elkaar. We kiezen samen met de initiatiefnemers op welke plekken we onze aandacht vooral gaan richten en waar en hoe we het fijnmazige netwerk zoals beschreven in de doelstelling gaan realiseren. We kijken op welke manier we slimme combinaties kunnen maken met programma's en plannen van overheden en andere organisaties. Het werkplaatsteam, betrokken initiatiefnemers, partners en overheden leggen samen de contouren vast van wat er op welke plek wordt gerealiseerd, welke combinaties er te maken zijn, welke partijen daarbij nodig zijn en welke doelen er te behalen vallen. Ook ideeën van omwonenden waar de projecten zullen landen zullen – mits passend in de doelstelling van de Landschapswerkplaats worden meegenomen in de afweging bij het maken van de werkplaatsagenda. Belangrijk is om hier al een eerste beeld te krijgen van het draagvlak van de omgeving, overheden en andere belanghebbende organisaties.

Aanleiding en doel gebiedsbijeenkomsten

Zoals gezegd gaat de Landschapswerkplaats naar de gebieden toe. In de periode van 15 mei tot en met 3 juli heeft de Landschapswerkplaats daarom een reeks gebiedsbijeenkomsten georganiseerd. We

trapten af met het Gorecht. Daarna volgden de Veenkoloniën, het Zuidelijk Westerkwartier, Centraal Woldgebied en Duurswold, Oldambt, Westerwolde en als laatste Waddenkust en Wierdenland.

Met de gebiedsbijeenkomsten hadden we als Landschapswerkplaats het volgende voor ogen:

- Kennismaken met elkaar; samen geven we elkaar weer energie en enthousiasme voor de uitvoering van de initiatieven.
- Het is meteen ook het begin van het lokale netwerk, van de initiatiefnemers met elkaar en met de gebiedspartijen in de gebieden, en met de 'verse' bemensing van de Landschapswerkplaats.
- Tijdens de gebiedsbijeenkomsten verkennen we de kansen met elkaar voor de samenwerking tussen de initiatieven, onderling en met de gebiedspartijen. Dit doen we aan de hand van een eerste analyse van de initiatieven die is opgesteld door de Landschapswerkplaats, en met de Gebiedsagenda in wording.

De inleidende presentatie van de gebiedsbijeenkomst kan je terugvinden en downloaden op de website van de landschapswerkplaats: www.landschapswerkplaats.nl.

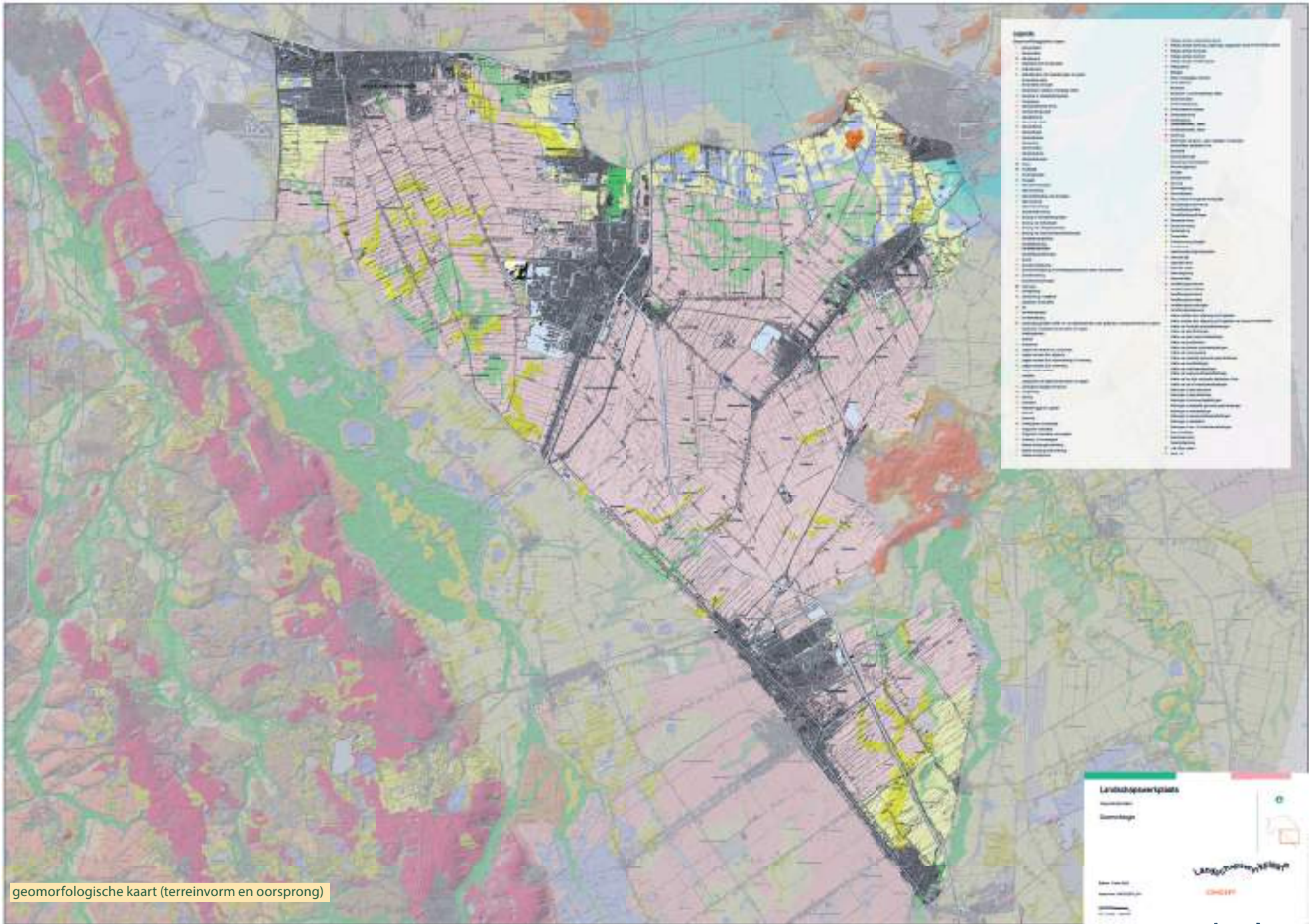
Doel van dit schetsboek

Met dit beeldverslag leggen we de resultaten vast van het interactieve deel van de gebiedsbijeenkomsten, waarin we ons hebben gebogen over de kansen voor samenwerking tussen de initiatieven en over de koppeling met de gebiedsagenda.

Tot slot

Voor dit hoofdstuk is geput uit diverse stukken, waaronder het projectplan voor de Landschapswerkplaats, de presentatie van de gebiedsavond, en andere documenten. Wil je meer informatie over de achtergronden, werkwijze en organisatie van de Landschapswerkplaats, of over de initiatieven, dan kun je dat nazoeken op de website: www.landschapswerkplaats.nl. Je kunt natuurlijk ook de landschapswerkplaats rechtstreeks mailen via info@landschapswerkplaats.nl.

geomorfologische kaart (terreinvorm en oorsprong)

2. Het landschap van de Veenkoloniën

In dit hoofdstuk geven we een korte beschrijving van het huidige landschap, en hoe dat zo ontstaan is. Het landschap zoals we dat nu kennen, heeft bijzondere kenmerken en kwaliteiten. Daar bouwen we op voort bij de uitwerking van de initiatieven. De teksten in dit hoofdstuk zijn overgenomen uit de Kwaliteitsgids Groningen.

Ondergrond

De basis voor het hedendaagse landschap van de Veenkoloniën is gelegd tijdens de voorlaatste en laatste ijstijd, het Saalien (ca. 380.000 - 130.000 jaar geleden) en het Weichselien (ca. 117.000 - 11.700 jaar geleden). Gedurende het Saalien was half Nederland bedekt onder een honderden meters dikke laag landijs. Onder het ijs is een

laag keileem afgezet: een mengsel van keien, grind, zand, leem en klei dat door de druk van het ijs door- en in elkaar is gekneet. Het materiaal is afkomstig uit verschillende delen van Scandinavië.

Tijdens het Weichselien bereikte het landijs Nederland niet. In Groningen heerste een toendraklimaat met dennen en berken als beplanting en in de koudste perioden was Groningen een poolwoestijn. Door de wind is zand als een deken over grote delen van Nederland afgezet, dit wordt dekzand genoemd. Dit dekzand ligt door de veenontginningen en -oxidatie op veel plekken (weer) aan het oppervlak. Dit zie je op bodemkaart terug in de roze en bruine vlakken, en op de geomorfologische kaart aan de roze en groenbruine kleuren. De hoogtekaart laat zien dat de hoogteverschillen in het landschap relatief gering zijn, maar ook dat de Veenkoloniën zeker geen platte pannenkoek zijn.

Brug bij Borgerswold; foto Marketing Groningen, Marcel Kerkhof

Het Holoceen (ca. 11.700 jaar geleden – heden) is de jongste geologische periode en wordt gekenmerkt door een doorgaande stijgende zeespiegel als gevolg van temperatuurstijging en het smelten van de ijskappen. Tezamen met het stijgen van de zeespiegel, steeg ook het grondwaterniveau. Door de vernatting van het oppervlak kon de vegetatie zich uitbreiden en werden de nog stuivende zanden vastgelegd. In verschillende fases van het Holoceen ontstonden veenlagen. Eerst werd het veen gevormd door vooral riet en zegge (laagveen), later steeds meer door veenmos (hoogveen). Geleidelijk aan veranderde nagenoeg het hele gebied dat nu tot de Veenkoloniën behoort in een uitgestrekte veenwildernis: het Bourtanger Moeras of Bourtanger Moor. Het veenpakket was meters dik en het maaiveld lag enige meters hoger dan vandaag de dag. Het veengebied werd doorsneden door beekjes en her en der lagen vennen en meerstallen, natuurlijk gevormde plassen in een actief, levend hoogveengebied.

Ontginningsgeschiedenis
Het huidige landschap van de Veenkoloniën heeft zijn ontstaansgeschiedenis te danken aan de ontginning van het hoogveengebied het Bourtanger Moor. Nog voordat de veenvorming begon, waren er echter al menselijke activiteiten in het gebied. Met het stijgen van de temperaturen en het milder worden van het klimaat na de laatste ijstijd, ontstond er meer vegetatie en bleef het water staan. Het landschap dat nu ontstond was afwisselend: parkachtig, met open plekken en water

waar veel op zoogdieren gejaagd kon worden. De Veenkoloniën werden hierdoor aantrekkelijk voor nomadische jager-verzamelaars die rond 8800 v. Chr. in het gebied begonnen rond te trekken.

In het gebied zijn veel vondsten bekend uit deze tijd, het Mesolithicum (ca. 10.000 jaar tot 7.000 jaar geleden). Onder andere bij het Hoetmansmeer, een voormalig veenmeer of meerstal en een bron van de Pekel A, zijn vondsten gedaan. De hele site is met ca. 40.000 vierkante meter een van de grootste in Noord-Nederland.

In de tijd na het Mesolithicum breidde het veen zich uit en werd het Bourtanger Moor vrijwel ontoegankelijk en daardoor ongeschikt voor menselijke bewoning. Wel zijn er veenwegen gevonden, onder andere bij Ter Apel, aan de rand van de Veenkoloniën.

DE ONTWIKKELING VAN HET MIDDELEEUWSE CULTUURLANDSCHAP (500-1500)

Vanaf de 12de eeuw begonnen de bewoners van nederzettingen in het westelijke deel van het Bourtanger Moor met kleinschalige ontginningen en verveningen voor eigen gebruik, zoals bij Wolfsbarge en Kropswolde. Er werd aan de randen van de veencomplexen veen afgegraven om nieuwe landbouwgrond te creëren. Daarnaast gingen bewoners ook delen van het veen afgraven om als brandstof te gebruiken (vervenen). Door branden werd het veen geschikt gemaakt voor het verbouwen van gewassen zoals boekweit, rapenzaad, haver, rogge en aardappels.

Vanaf het begin van de 13de eeuw begonnen boeren in de omgeving van Wolfsbarge, in opdracht van de kloosters van Aduard en Essen, met een meer systematische manier van vervenen. Ook aan de Drentse kant werd in opdracht van Groninger kloosters turf gestoken. Het kleinschalige gebruik van de veengebieden in deze periode zorgde nog niet voor aanzienlijke veranderingen in het landschap. Het centrale gedeelte van het Bourtanger Moor lag ver van de bewoonde wereld en werd nog niet ontgonnen, het veen was te moeilijk begaanbaar. Daarnaast lag er genoeg veen bij de nederzettingen aan de rand van het veengebied. Door deze randveenontginningen was er geen aanleiding om dieper in het veen turf te gaan winnen. Bovendien hadden de bewoners niet voldoende middelen om het centrale gedeelte te ontginnen. Door de commerciële turfwinning veranderde dit echter en kwam er een einde aan het onbereikbare centrale gedeelte van het Bourtanger Moor.

LANDSCHAPSONTWIKKELINGEN IN DE NIEUWE TIJD (1500 - 1800)

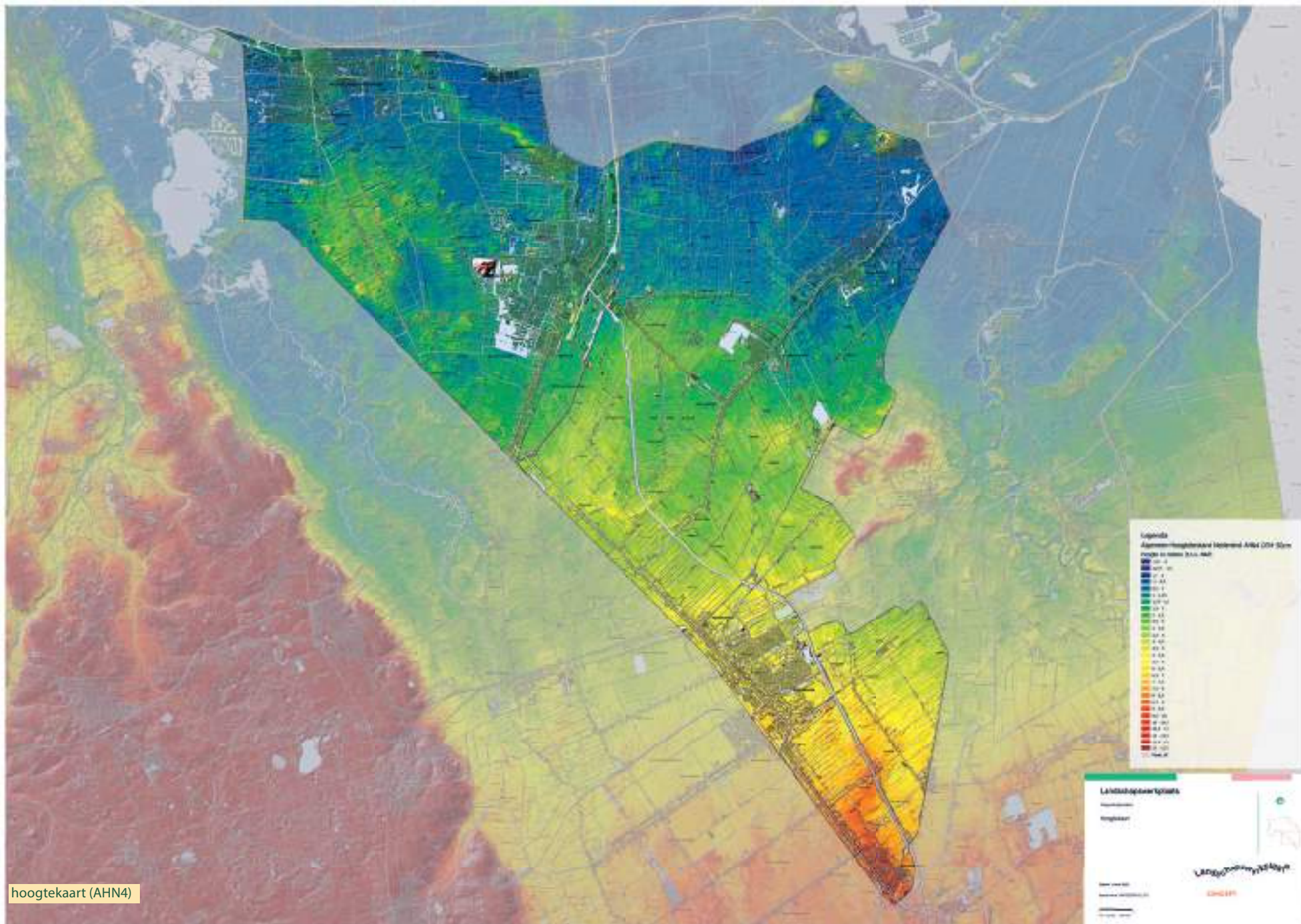
Al voor 1600 werd op kleine schaal vanuit de stad Groningen richting Winschoten begonnen met verveningen. Vervenen is het (grootschalig) afgraven van veen ten behoeve van brandstof.

Aan het einde van de middeleeuwen en aan het begin van de Vroegmoderne Tijd kwamen in de provincie Groningen de eerste systematische en grootschalige verveningen op gang. Dit doordat in deze periode de Nederlandse steden groeiden en als gevolg hiervan de vraag

naar brandstof toenam. Er was sprake van een tekort aan hout, waardoor men naar alternatieven moest zoeken. Het afgegraven veen werd gedroogd en er werden blokken turf van gestoken. Doordat deze blokken erg goed konden branden, werd turf als betaalbare brandstof een belangrijk alternatief gedurende de eeuwen die volgden.

De commerciële turfwinning veroorzaakte in relatief korte tijd ingrijpende veranderingen in het landschap omdat deze nieuwe, systematische manier van vervenen gepaard ging met de aanleg van langgerekte kanalen en wijken. Voordat de kanalen aangelegd konden worden, was het belangrijk om het te vervenen gebied te ontwateren. Door het veen te ontwateren kon het drogen en krimpen. Voor de ontwatering van het veen werden ontwateringssloten en greppels gegraven. Daarna werden de voormalige veenstroompjes gekanaliseerd. Vervolgens werden loodrecht op deze kanalen de wijken gegraven. Op deze manier kon het veen gelijkmatiger worden afgegraven. De kanalen hadden een dubbele functie: het overtollige water kon worden afgevoerd en de gestoken turven konden worden per schip worden vervoerd.

De eerste groep die grootschalig en commercieel het Bourtanger Moor verveende was de Friesche Compagnie in de Pekela's. Daarna (vanaf 1616) was de regie in handen van de stad Groningen. De afvoer van de turf verliep via het water. Daarom werd in de periode tussen 1618 en 1628 van Foxhol tot Zuidbroek het eerste tracé van het Winschoterdiep

hoogtekaart (AHN4)

gegraven. Oorspronkelijk heette dit kanaal het Schuitediep. Later werd dit in westelijke richting verlengd tot aan de Hunze. De eerste ontginningsassen van Hoogezand, Sappemeer, Muntendam, Veendam-Wildervank en de Pekela's werden aangelegd richting dit kanaal. In de kanalen zijn vele sluizen, ook wel verlaten genoemd, geplaatst ten behoeve van de waterregulering. In de plaatsnaamaanduiding komen veel terminologieën uit de vervening terug door de toevoeging van: veen, diep, verlaat, sloot, compagnie, klap, dam of wijk.

Vanuit Hoogezand-Sappemeer werd vervolgens in zuidoostelijke richting verder verveend richting Kalkwijk, Borgercompagnie en Kiel-Windeweer. De ontginningsstructuren zijn nog steeds goed te zien in het landschap. Het Winschoterdiep is ook nu nog een belangrijk vaarwater dat het gebied van west naar oost ontsluit.

De stad Groningen kreeg de opbrengsten van de doorvaart van de turfschepen, terwijl zij door middel van de 'conditiën van verhuyringhe' uit 1628 (door de stad Groningen vastgestelde voorschriften voor de turfwinning) op lucratieve wijze de door haar aangekochte gronden verhuurde.

Hoogezand en Sappemeer waren de eerste nederzettingen van de Veenkoloniën. Vanuit Hoogezand en Sappemeer werden hoofdwijken zuidoostwaarts aangelegd, zoals het Kielsterdiep en de Kalkwijk. Haaks hierop werden zijwijken gegraven en verder verveend. Zo ontstonden ten

zuiden van Hoogezand-Sappemeer de veenkoloniale lintdorpen Kiel-Windeweer en Borgercompagnie

In de 17de eeuw is de Semslinie bepaald, de grens tussen de Groninger en Drentse Veenkoloniën. Dit om de aanspraak op het gebied door Groningen en Drenthe te beslechten. De Semslinie is een grens die in een typerende rechte lijn loopt en daarmee een weergave is van de strijd over de grens tussen de provinciën. In diezelfde tijd, midden 17de eeuw, werden de uitgestrekte venen tussen Hoogezand-Sappemeer en de Pekela's aangesneden. Hier werd bij Veendam een dubbelkanalenstelsel gegraven, met een Oosterdiep en een Westerdiep. Daardoor ontwikkelde zich hier al vroeg een dorpskern, die in de meeste andere veenkoloniën niet aanwezig was.

Naarmate de vervening vorderde, trokken veel veenarbeiders met het werk mee en vestigden zich buiten de grote kernen. Hoogezand, Veendam en Oude Pekela ontwikkelden zich tot welvarende nederzettingen, vooral door de scheepvaart en scheepsbouw. In en rond Hoogezand en Veendam leidde de welvaart tot een verdichting van de huizen langs de hoofdkanalen. Voor het Groninger stadspatriciaat werden met name in en rond Hoogezand en Veendam diverse landhuizen en veenborgen gebouwd, zoals Woelwijk, Jachtwijk en Sorghvliet. Van deze huizen is alleen Welgelegen bij Borgercompagnie (ca. 1750) overgebleven.

De rationele verkaveling als gevolg van deze vervening in de 17de en 18de eeuw is nog steeds zichtbaar in de strikte

ordering en samenhang van de bebouwing met het ontginningsstelsel van lange rechte kanalen en wijken. De dorpen langs deze waterwegen hebben een langgerekte en planmatige vorm. Kenmerkend voor de bebouwingsstructuur in deze kanaaldorpen is de variatie in dichtheid in het lint. Langs de kanalen staan boerderijen op regelmatige afstand van elkaar met daartussen op sommige plaatsen niet-agrarische bebouwing of sluizen, zoals bijvoorbeeld in Kiel-Windeweer. De oudere (rand)veenontginningen zijn op de historische kaart (en soms ook nog op de huidige topografische kaart) herkenbaar aan de kleinere, minder strakke verkaveling.

ONTWIKKELINGEN IN DE MODERNE TIJD (1800 - HEDEN) VERDERE VERVENING

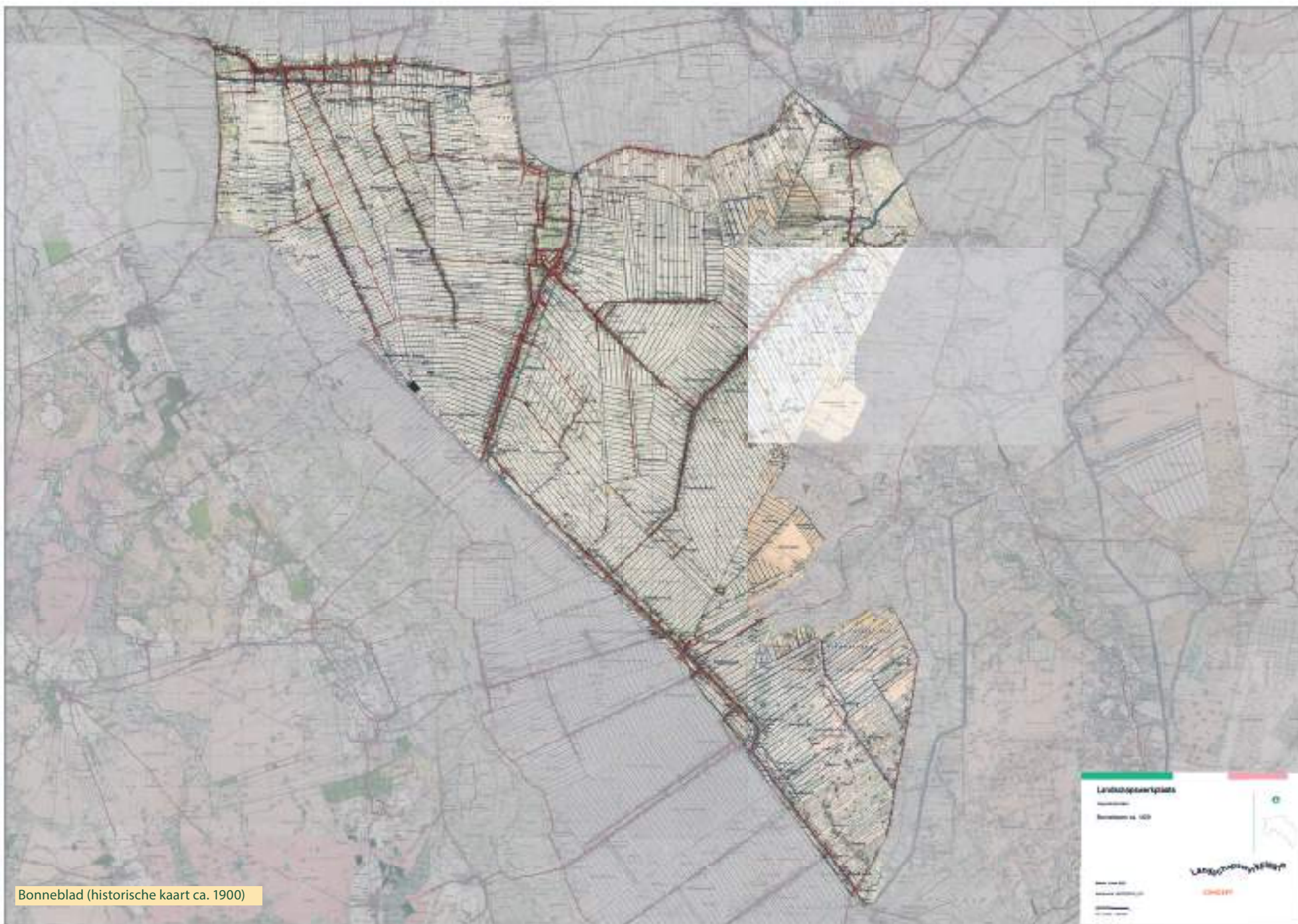
Vanaf het einde van de 18de eeuw begon de stad Groningen met de aanleg van het Stadskanaal in zuidoostelijke richting.

Het Stadskanaal werd steeds verder doorgetrokken, totdat in 1856 Ter Apel werd bereikt. Ten noorden van het kanaal werd sindsdien druk verveend. De langgerekte nederzettingen Stadskanaal en Musselkanaal ontstonden en van hieruit werden wijken noord-noordoostwaarts gegraven. Ten westen van het Stadskanaal, op Drents grondgebied, werden de zogenaamde monden aangesloten op het kanaal. Ook hier begon de vervening het dichtst bij het afvoerkanaal, het Stadskanaal.

Tegen het einde van de 19de eeuw werd verder verveend in noordoostelijke richting, tot bij de zandopduikingen van Onstwedde en Mussel.

SCHEEPVAART en industrialisering
In de 18de eeuw begon de Veenkoloniale scheepvaart. Aanvankelijk was dit vooral kustvaart gericht op het nabije buitenland: Duitsland, Groot-Brittannië, België en Frankrijk. In de 19de eeuw breidde zich dit uit tot Scandinavië, Rusland en het Middellandse Zeegebied. De scheepvaart ging gepaard met scheepsbouw, oorspronkelijk een bedrijvigheid die in de hele Veenkoloniën plaatsvond. Later concentreerde dit zich vooral bij Hoogezand-Martenshoek. In Sappemeer werd langs een van de kleinere vaarten een kleine scheepswerf gebouwd, werf Wolthuis.

Mede vanuit de scheepsbouw en scheepvaart ontwikkelde zich vanaf het midden van de 19de eeuw de landbouwindustrie. In de Veenkoloniën was een combinatie van grondstoffen (aardappelen, stro), brandstoffen (turf en hout), water van goede kwaliteit en een goede natte infrastructuur aanwezig. Dit leidde tussen 1860 en 1900 tot de oprichting van 31 aardappelmeelfabrieken. De meeste fabrieken stonden in Veendam-Wildervank. Na 1900 begonnen boerencoöperaties met de oprichting van coöperatieve aardappelmeelfabrieken, deze stonden in het gehele Veenkoloniale gebied, vaak dicht bij de akkerbouwgebieden. Strokartonfabrieken werden na 1870 gesticht, in totaal tien particuliere fabrieken, waarvan negen in Oude Pekela. Na 1900 ontstonden verspreid over het gebied coöperatieve strokartonfabrieken. In het kielzog van deze landbouwindustrie vestigden zich ook zeer diverse industriële bedrijven in de Veenkoloniën, met als kernen Veendam-Wildervank, Hoogezand-Sappemeer en

Bonneblad (historische kaart ca. 1900)

de Pekela's. De industrieën stonden vrijwel allen langs de hoofdwijken van de veenkoloniale nederzettingen.

PHILIPS EN DE WEDEROPBOUW

Vanaf 1956 vestigde Philips zich dankzij flinke overheidssubsidies in Stadskanaal om de werkloosheid in de regio aan te pakken. Doordat steeds meer arbeiders met hun gezin zich in Stadskanaal wilden vestigen onderging het dorp een ware wederopbouwmetamorfose. De wederopbouw zoals die in Stadskanaal vorm kreeg was jarenlang de trots van Stadskanaal en een groot voorbeeld voor de planologie in de rest van Nederland. Na de oorlog was de landbouw niet langer de grootste werkgever en was het gebied veranderd in een industriële regio. Inmiddels zijn de fabrieken in Stadskanaal gesloten.

HERINRICHTING GRONINGS-DRENTSE VEENKOLONIËN

Het in de 19e eeuw nog zeer geavanceerde wijkensysteem raakt na 1950 in verval door de opkomst van de vrachtwagen. Het vervoer over water is niet meer rendabel. De voorsprong slaat om in achterstand:

- De fijnmazige wijkenstructuur is plotseling hinderlijk voor een goede ontsluiting voor het wegverkeer en de verkaveling.
- De gemiddelde bedrijfsoppervlakte is te klein geworden voor een rendabele agrarische bedrijfsvoering.
- De dalgronden zijn 'versleten' door het intensieve gebruik.
- De langgerekte lintbebouwing blijkt erg onhandig, want het past slecht bij het veranderende gebruik van de

woonomgeving.

- Tot overmaat van ramp neemt de economische waarde van de aardappelindustrie snel af. Het aantal fabrieken daalt. Inwoners trekken weg en de achterblijvers kampen met hoge werkloosheid.
- Het milieu is zwaar vervuild door stinkende kanalen met afvalwater.
- Het gebied krijgt een negatief imago.

Landbouworganisaties reageren als eerste op deze achterstandssituatie. In 1970 vragen ze in de Drentse en Groninger Veenkoloniën ruilverkaveling aan voor zo'n 70.000 hectare. Na onderzoek blijkt dat ruilverkaveling de problemen onvoldoende kan oplossen. De bestaande wetgeving biedt echter nog onvoldoende mogelijkheden om grotere oppervlakten grond toe te delen aan andere dan strikt agrarische bestemmingen. Daarom moeten er voor specifieke regio's speciale wettelijke voorzieningen worden getroffen. In de nota 'Noorden des lands' van 1972 wordt een totale aanpak van de veenkoloniale problemen voorgesteld. Dit leidt uiteindelijk tot de Herinrichtingswet, vastgesteld op 15 december 1983. Onder deze wet voor 'Herinrichting Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën' vallen behalve de beide veengebieden ook het Oldambt en Westerwolde in Oost-Groningen.

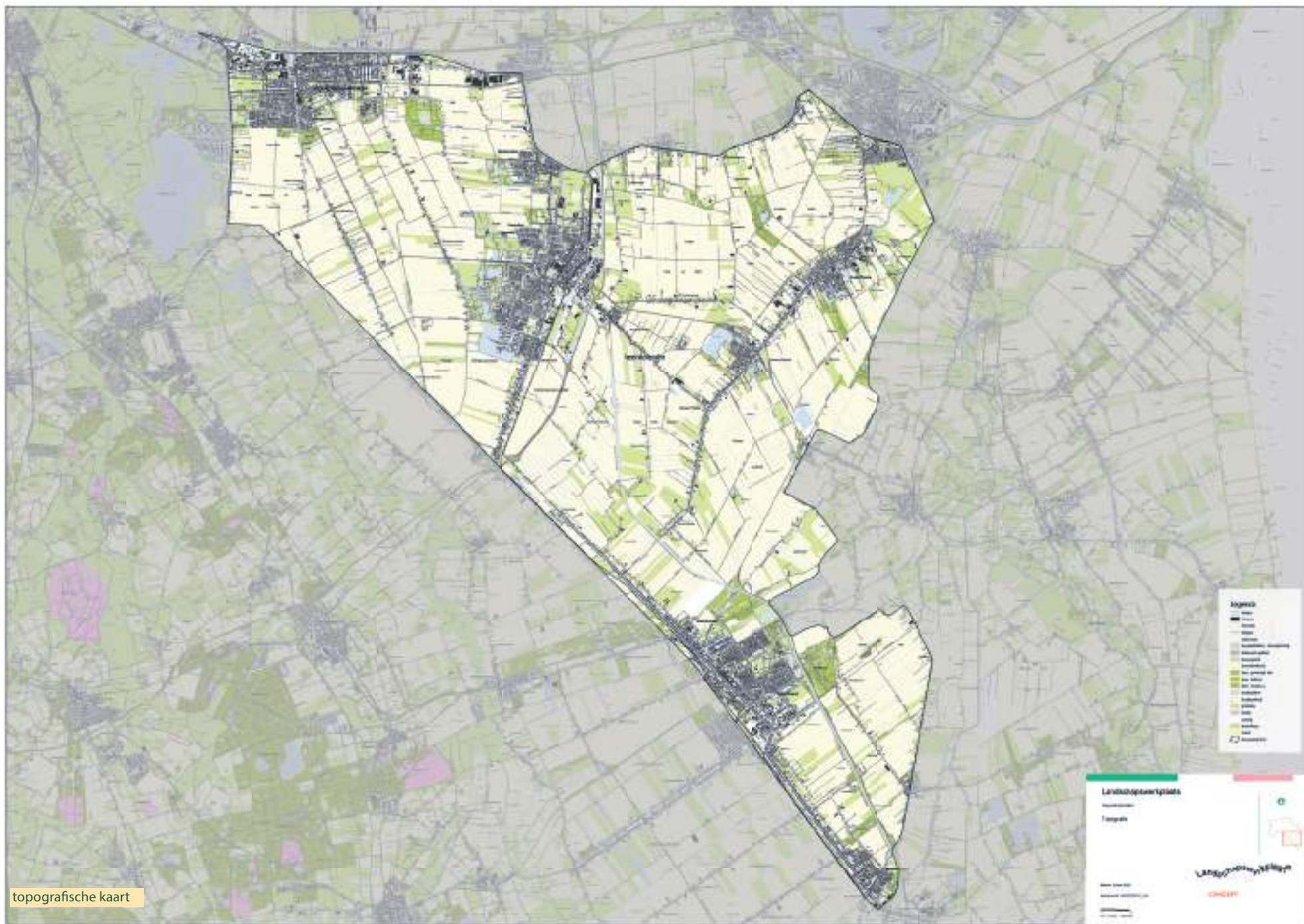
Uitgangspunt van de herinrichting is dat ruimtelijke maatregelen positieve effecten moeten hebben op de economische ontwikkeling, zoals werkgelegenheid en recreatie. Er wordt geïnvesteerd in wegen, openbaar

vervoer en waterbeheersing. Veel wijken worden opgeschoond. Ter verbetering van de agrarische structuur en het bodemgebruik vindt herverkaveling plaats. De windrosie waar het veenkoloniale gebied tijdens droge winters en voorjaar onder te lijden heeft, wordt aangepakt. Boerderijen worden verbeterd of verplaatst, toegangswegen en erven worden verhard. Andere vormen van landbouw, zoals bosbouw en tuinbouw en ook de alternatieve landbouw, worden bevorderd. De grote veranderingen in het landschap zijn goed te zien als je de huidige topografische kaart vergelijkt met de historische topografische kaart.

Ook worden grote landschappelijke werken in gang gezet, bijvoorbeeld met als doel om de in het Hunzedal nog maar sporadisch bewaard gebleven natuurgebieden en cultuurhistorische elementen veilig te stellen

en te ontwikkelen. Met allerlei maatregelen wordt openluchtrecreatie bevorderd. Bij verbetering van de woonomgeving horen maatregelen voor dorps- en stadsvernieuwing. De leefbaarheid van de kleine kernen krijgt een impuls met de bouw van dorpshuizen of het instellen van busverbindingen. De overheid probeert de werkloosheid te verminderen door maatregelen te treffen die banen opleveren. Ook de behandeling van afvalwater heeft hoge prioriteit.

De afronding van deze herinrichting werd afgesloten met een kunstproject langs en nabij de Semslinie. Acht kunstobjecten werden geplaatst en deze vormen samen de Semslinie Kunstlijn, beginnend ten zuiden van Hoogezand en eindigend ten westen van Ter Apel.

REGIONALE KERNKARAKTERISTIEKEN

Voor het behoud en de verdere versterking van de ruimtelijke kwaliteit van de Veenkoloniën verdient bij nieuwe ontwikkeling de aansluiting op de volgende kernkarakteristieken aandacht:

- Prehistorische geomorfologische restanten in de vorm van dekzandruggen.
- Prehistorische vondsten en sporen van veenwegen van jager-verzamelaars uit het Mesolithicum.
- Grootchalige openheid, rationele planmatige en historisch afleesbare verveningsverkaveling van rechte wegen, vaarten, kanalen en wijken van het verveningslandschap met daarbij verdichte, kaarsrechte en langgerekte bebouwingslinten en relatief besloten kanaaldorpen.
- Afwijkingen in dit systeem vormen bijzondere plekken waar wegen een kronkelend beloop hebben.
- Contrast tussen het kleinschalige lint met enkele doorkijken en het grootchalige open landschap met weidse vergezichten.
- De schaal en het karakter van de historisch gegroeide dorpsstructuur:
- De strikte ordening en samenhang van de bebouwing en beplanting met het ontginningssysteem van kanalen en wijken.
- Grote, zeer open en onbebouwde percelen aan de 'achterkanten' van de linten die de overgang vormen naar het achterliggende open gebied.
- Aanwezigheid van verdichtingen en daarmee herkenningspunten binnen de linten bij de bruggen, sluizen, fabrieken en watertorens.

- Binnen de linten Oldambtster boerderijen met hier en daar een arbeiderswoning van het typisch Veenkoloniale krimpjestype.
- Industrieel erfgoed van de aardappelzetmeel- en strokartonindustrie en de scheepvaart uit de Moderne Tijd.
- Wederopbouw wijken en bijbehorende infrastructuur in Stadkanaal, mede door de komst van Philips geïnitieerd.
- Structuren doorgevoerd door de Herinrichting Gronings-Drentse Veenkoloniën.
- Wijken en kanalen met hoge ecologische waarde.
- Akkers met akkervogels.

BRONNEN

- Landschapsgeschiedenis.nl
- Geologievannederland.nl
- https://www.rug.nl/research/kenniscentrumlandschap/mscripties/mascr_s_akkerman-2018.pdf
- <https://www.rug.nl/research/kenniscentrumlandschap/mscripties/2020-mascr-kok-veenkolonien-westerwolde.pdf>
- Groningen - Canon van Nederland
- 80601.pdf (noorderbreedte.nl)
- wetten.nl - Regeling - Herinrichtingswet Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën - BWBR0003143 (overheid.nl)
- <https://www.deverhalenvangroningen.nl/>
- Philips naar Stadkanaal (deeeuw.nl)

kernkwaliteiten; bron: Kwaliteitsgids Groningen

Luchtfoto

3. Toelichting schetsen

Op 23 mei vond de gebiedsbijeenkomst Veenkoloniën plaats. Initiatiefnemers, gebiedspartijen en het team van Landschapswerkplaats kwamen bijeen om de kansen te verkennen voor het deelgebied Veenkoloniën. Na een toelichting van de initiatieven en van het landschap is samen geschetst aan twee tafels.

Algemeen

- De ANOG is de verbindende schakel tussen 'berm en buurman'; voeren gesprekken met agrariërs. Hier liggen kansen voor het vergroten van biodiversiteit in combinatie met toegankelijkheid, water vasthouden/ klimaatadaptatie en bodemverbetering.
- Interreg Blue Transition (LT 10 a 20 jaar) is een programma van Interreg North Sea over beter bodembeheer en het infiltreren en vasthouden van water in de bodem. Er lopen verschillende pilots waarvan één in de Groningse Veenkoloniën, de rest in de Drentse Veenkoloniën. Het waterschap is bezig met ecologisch beheer van alle

schouwpaden. Er wordt aangegeven dat alle schouwpaden in principe openbaar toegankelijk zijn. Veel mensen weten dat niet. Er wordt alleen geen beheer op gevoerd anders dan het standaard maaibeheer.

- Aandachtspunten voor de Veenkoloniën in het algemeen: beschoeiingen en bruggen zijn belangrijk voor de cultuurhistorie en toegankelijkheid van het landschap van de Veenkoloniën. De hoge kosten van onderhoud vormen soms lastige dilemma's.
- Al lang lopende discussie: de verbindingen tussen Veenkoloniën, Hondsrug en Westerwolde worden over het algemeen als 'saai' ervaren. Hier liggen kansen om de wijken te versterken, bermen van wegen te beplanten, en biodiversiteit te vergroten en daarmee ook de beleving te verbeteren.
- In Westerwolde, op de Hondsrug en in Borgerswold liggen mtb-routes. Er liggen kansen om die routes in oostelijke en westelijke richting met elkaar te verbinden zodat er een groter netwerk van routes ontstaat, naar voorbeeld van de Drentse mtb-routes.

Specifieke punten

Veendam & Wildervank en omgeving

- Door de magnesiumzoutwinning van Nedmag - in combinatie met de gaswinning - daalt de bodem in het met

Initiatieftafel

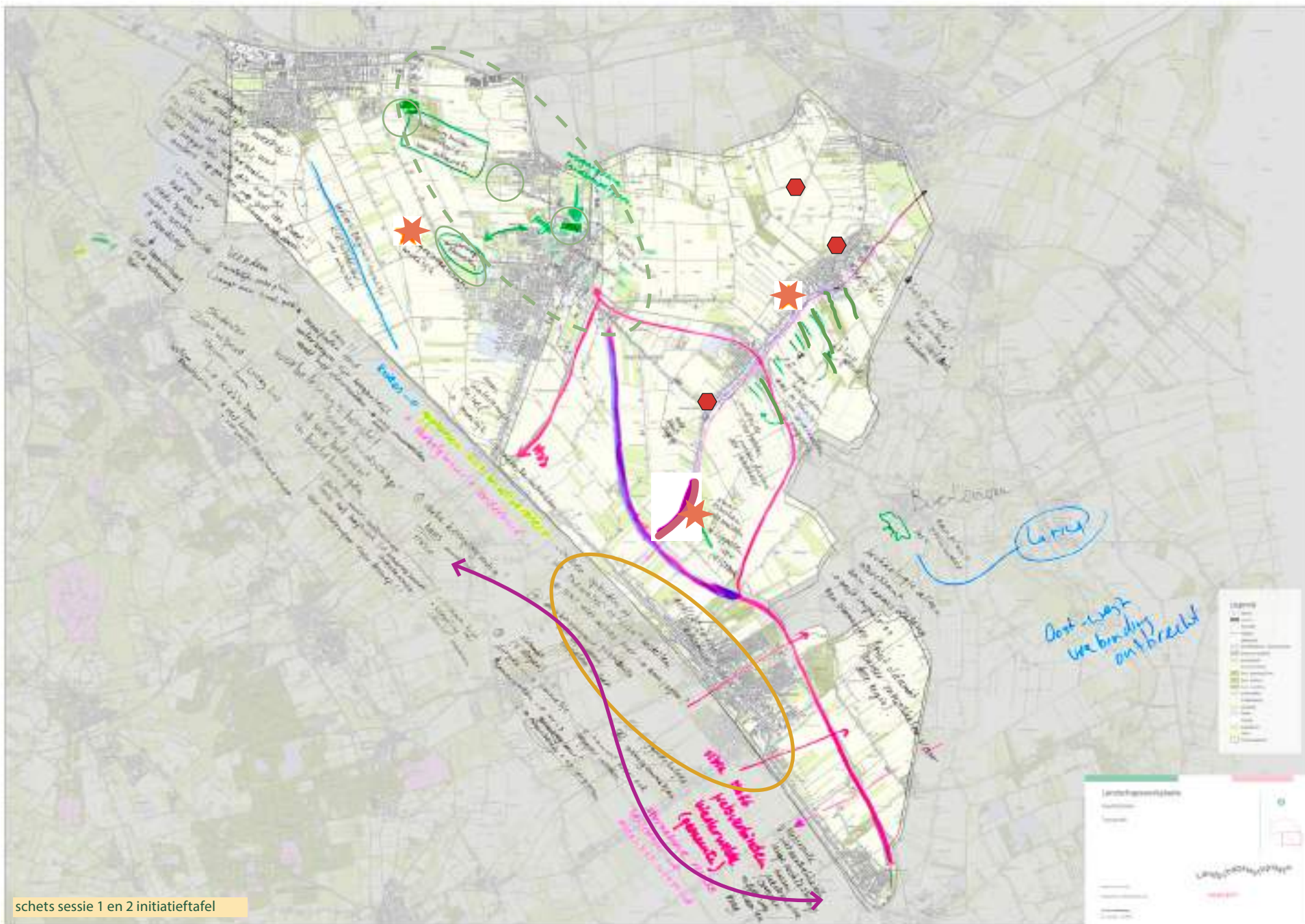

Landschapswerkplaats

- de cirkel aangegeven gebied rond de winningslocatie; nabij de winningslocatie tot 95 cm. Dat betekent dat het huidige watersysteem op de lange termijn zal veranderen en daarmee ook het huidige landgebruik. De provincie Groningen trekt een gebiedsproces, in opdracht van het Rijk, waarbij onder andere gekeken wordt naar mogelijkheden voor ander grondgebruik.
- Rond Veendam spelen drie grotere uitleglocaties:
 - de uitbreiding van de wijk Buitenwoel ten noordwesten van Veendam
 - Uitbreiding van het bedrijventerrein Dallen II aan de N33; het is de bedoeling dat dit hoogwaardige werkgelegenheid oplevert
 - In het bestemmingsplan is nieuwe woningbouw voorzien: uitbreiding van de wijk Langebosch
 - Ten westen van Wildervank is een pilotproject van Landschapsbeheer Groningen recent afgerond om in samenspraak met bewoners en gebiedspartijen de bestaande (en beschermde) veenkoloniale wijkenstructuur te versterken. De opslagcapaciteit van water is vergroot, en de biodiversiteit is vergroot door nieuwe beplantingen en ecologisch beheer van wijken en wegbermen. Daarnaast is de zichtbaarheid en beleefbaarheid van de wijken vergroot door het plaatsen van bankjes en informatiepanelen langs het wandel- en fietsknooppuntennetwerk.
 - Tussen Veendam, Wildervank en Stadskanaal is een fietsroute gerealiseerd van ca. 30 km, die de 7-bruggetjes route wordt genoemd. Deze fietsroute koppelt een aantal oude bruggen over de veenkoloniale wijken aan elkaar in de zogenoemde Wildevanksterdallen.
 - Tussen Veendam en Muntendam loopt de oude Ae. Stukjes van dit oude veenriviertje zijn her en der nog terug te vinden in het landschap tussen Muntendam en (uiteindelijk) Termunterzijl, onder andere in de singels en waterpartijen van de woonwijken in Veendam. Het natuurgebiedje de Wiede omvat een aantal graslanden aan weerszijden van de oude loop van de Ae. Er liggen kansen om de stukjes Ae weer met elkaar te verbinden, de zichtbaarheid van deze waterloop te vergroten en daar nieuwe opgaven aan te koppelen (bijv. waterkwaliteit en -berging, vergroten biodiversiteit, etc).
- ### Oude en Nieuwe Pekela
- Rond de Bovenstreek, ten noordoosten van Veendam, lopen particuliere akkervogelprojecten (geen ANOG) onder begeleiding van een lokale vogelwerkgroep.
 - Een vergelijkbaar project loopt tussen Nieuwe Pekela, Veendam, Ommelandervijk en Zuidwending. In dit gebied speelt ook een sterke (ondergrondse) industrialisatie, zoutwinning en een vergroeningsopgave. Er zijn bovendien plannen om het Heeresmeer te vergroten.
 - Langs de Raadhuisweg bij Oude Pekela is een groot zonnepark aangelegd, geflankeerd door een bestaande en een nieuwe groenzone (langs de weg).
 - Aan de noordoostzijde van Oude Pekela is zowel een zoekgebied voor woningbouw geprojecteerd als een zoekgebied voor een bosgordel. Hier liggen kansen voor bijvoorbeeld Groene Longen.
 - Tussen Oude en Nieuwe Pekela is landelijk wonen voorzien: wonen op grote kavels met veel groen op en tussen de kavels.
 - De gemeente zou de Barkelazwet graag (opnieuw) vergroenen. Het is een idee nog geen plan. Langs de waterloop liggen gasleidingen, dus bomen zijn lastig maar struweel is wellicht wel mogelijk (of een combinatie van bomen en struweel)
 - In gemeente Pekela zijn verhalen van bewoners verzameld (Pekelders Verhalen), onder andere in boekvorm verschenen ter gelegenheid van het jubileum van het Kapiteinshuis. Er zijn ideeën om deze verhalen digitaal beschikbaar te maken, bijv. via QR codes. Uniformiteit en eenheid in de digitale verschijning is gewenst: hier liggen kansen om in overleg met Kiek'n & Doun te kijken hoe dit vormgegeven kan worden.
 - In Boven-Pekela zijn bewoners actief met allerlei initiatieven (Boven Pekela Boetenom), onder andere met het beplanten van kavelwegen, het biodiverser maken/beheren van bermen en dergelijke. In samenwerking met de gemeente. De vraag ligt voor of dit idee te kopiëren is naar Nieuwe Pekela. Er zijn goede combinaties te maken:
 - tegengaan stofstormen en erosie
 - GLB / strokenlandbouw/bufferzones
 - aanpassen wijken voor meer waterberging en 10% blauw/groene dooradering

Stadskanaal

- bij Stadskanaal is een zoekgebied op de kaart aangegeven voor een ecologische verbindingszone (omvat oa. de Vloeivelden en Veenhuizer stukken). Gaat om struweel en biodiverse bermen (zie ook Boven Pekela Boetenom). Er liggen al contacten met het programma Bos en Hout van provincie Groningen.
- Langs de N366 lopen verschillende ontwikkelingen.
- De gemeente Stadskanaal zet zich in voor het openhouden en verbeteren van het vaarnetwerk, door beweegbare bruggen ed te behouden. Dat is ook belangrijk voor de bereikbaarheid en leefbaarheid van Stadskanaal.

schets sessie 1 en 2 initiatieftafel

Initiatieftafel; sessie 1

Veendam

- Hier is een overgangszone van landschapstypen; Groenaanleg en parken zijn stepping stone voor biodiversiteit, samen met de heemtuin. Bijvoorbeeld richting de Borgercompagnie struwelen.
- Plan "Noordwest op z'n best" biedt misschien aanknopingspunten. (https://www.veendam.nl/Onderwerpen/Bouwen_verkeer_en_omgeving/Dorpen_en_wijken/Alle_onderwerpen_dorpen_en_wijken/Noordwest_op_z_n_best)
- Aanpak van Peter Harry Mulder (-Voor-Boeren) wordt als goed voorbeeld voor agrarisch natuurbeheer, evenals die van de biologische boer Luring (Westerwolde)
- Het is moeilijk om burgers te betrekken bij initiatieven

Kiel Windeweer

- Versterk het originele karakter. Is nog zeer authentiek.

De Pekela's:

- Aandacht voor mooi industrieel erfgoed, stichting Siep & Co is in dit gebied een belangenbehartiger daarvan.
- Aan het Pekelerhoofddeep staat nog een mooie oude houtzagerij.
- Bij Boven Pekela is de weg aan de oostzijde van het Pekelerhoofddeep onderbroken. Het zou mooi zijn als de weg hier zou doorlopen om via de stille land-kant van dit deep aan te kunnen sluiten op fietsroutes.
- Zorg voor een groen recreatief uitloopgebied voor de eigen bewoners van de Pekela's. Meer bewegen, naar buiten en recreëren in de eigen woonomgeving is hier een grote wens.

- Bronsveen: Ontwikkel hier meer bos of een beplanting zoals bij de Heemtuin.
- Verzoek van gemeente om te ondersteunen in het ontwikkelen van initiatieven, het is moeilijk inwoners te betrekken.

Stadskanaal:

- Archeologie leeft hier, maar is alleen interessant als er actief aan kennisdeling wordt gedaan. Het geeft een extra impuls aan de ommetjes. De pilot in Oldambt zou hier mooi verder kunnen worden ontwikkeld.
- Gedichtenroute de zeven bruggetjes: <https://www.routeyou.com/nl-nl/route/view/473274/fietsroute/zeven-bruggetjes>

Initiatieven:

Groningen Belevén:

- Routes koppelen. Plus ze op met biodiversiteit. Aandachtspunt: Vervolgbeheer en onderhoud moet geborgd zijn.
- Fietsroute tussen Westerwolde en het Gorecht loopt als één lange streep en is niet aantrekkelijk. Het is de zelfde weg heen en terug; maak een betere en meer Oost-West verbindingen, verzin alternatieve routes en maak het meer interessant.
- Kijk naar de visie N366 fietsverbindingen Westerwolde (Check gebiedssessie Westerwolde voor analyse)
- Gedichtenroute de zeven bruggetjes tussen Veendam en Wildervank. Deze koppelen aan begraafplaats Uniken Stadskanaal. <https://www.routeyou.com/nl-nl/route/view/473274/fietsroute/zeven-bruggetjes>
- Laat de route langs de landzijde van het Pekelerhoofddeep aansluiten op andere routes door ontbrekende tracé aan te leggen.
- Denk aan authentieke karakter van Kiel Windeweer en het industrieel erfgoed in het

hele gebied.

- Neem archeologie mee in het verhaal van de routes (Stadskanaal)
- Ruiterroutes "sprong over het veen" tussen Westerwolde en de Hondsrug naar Duitsland. Verzoek om de veenkolonie zelf ook een bestemming te laten zijn.
- Gidsen opleiden of via Podwalks routes laten beleven. (of life een gids meenemen. IVN is in dit gebied niet actief. Mogelijkheden verkennen met IVN)
- Behoeft aan ommetjes. Die zijn er niet voldoende.
- Het voorbeeld van de 5 dorpinaanpak in Oldambt zou hier ook toegepast kunnen worden.
- Er zijn veel erfgoedclubjes en weinig ommetjes.
- Er is al een gebiedsregisseur; kan dit georganiseerd worden met n.t.b. spilfiguren om de samenwerking te borgen?
- Algemeen geldt dat het in dit gebied moeilijk is om inwoners actief en structureel te betrekken. Hoe maken we dat dit wel mogelijk wordt? Waar zit wel de energie?

Diepen en Maren:

- Ook het Waterschap Hunze en Aa's heeft een Cultuurhistorische inventarisatie gedaan met een waardenkaart. Het heeft een eigen archief m.b.t. de watergangen. Kan geconsulteerd worden.

Kiekn en doun

- Breng het oude landschap in beeld, hoe het was. Koppelen met Groningen Belevén.
- Living Lab van Hanzehogeschool,

zit veel kennis en netwerk m.b.t. het veenlandschap. Studenten inzetten? (noot: ook de RUG heeft veel kennis en een Living Lab afdeling waar specifieke kennis voor ingezet kan worden)

- Koppel Kennis van veenkoloniaal museum met de Winschoter historische vereniging. Er zijn veel erfgoed clubjes. Breng ze in kaart en gebruik hun kennis. Geldt voor ook voor Groningen beleven.

Groene Longen

- Kansen bij Veendam via verschillende stepping stones, in samenwerking met Verbonden Biodiversiteit.
- Kansen aan de oostzijde van de Pekela's. Vergroenen zone voor lokale recreatie doeleinden.
- Bronsveen: Ontwikkel hier meer bos of een beplanting zoals bij de Heemtuin.

Verbonden Biodiversiteit

- ANOG vraagt zich af welke energie het oplevert en hoe we dit vast kunnen houden. Hoe koppelen we dit aan de andere (landelijke/ provinciale) opgaven. Er moet iets gedaan worden maar wat kunnen we nu.
- Biodiversiteit verbinden met Groene longen en routes.

4. Kansen en bedreigingen

Aan de gebiedspartijen is gevraagd om tijdens het schetsen per persoon twee kansen en twee bedreigingen te benoemen. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste kansen en bedreigingen samengevat.

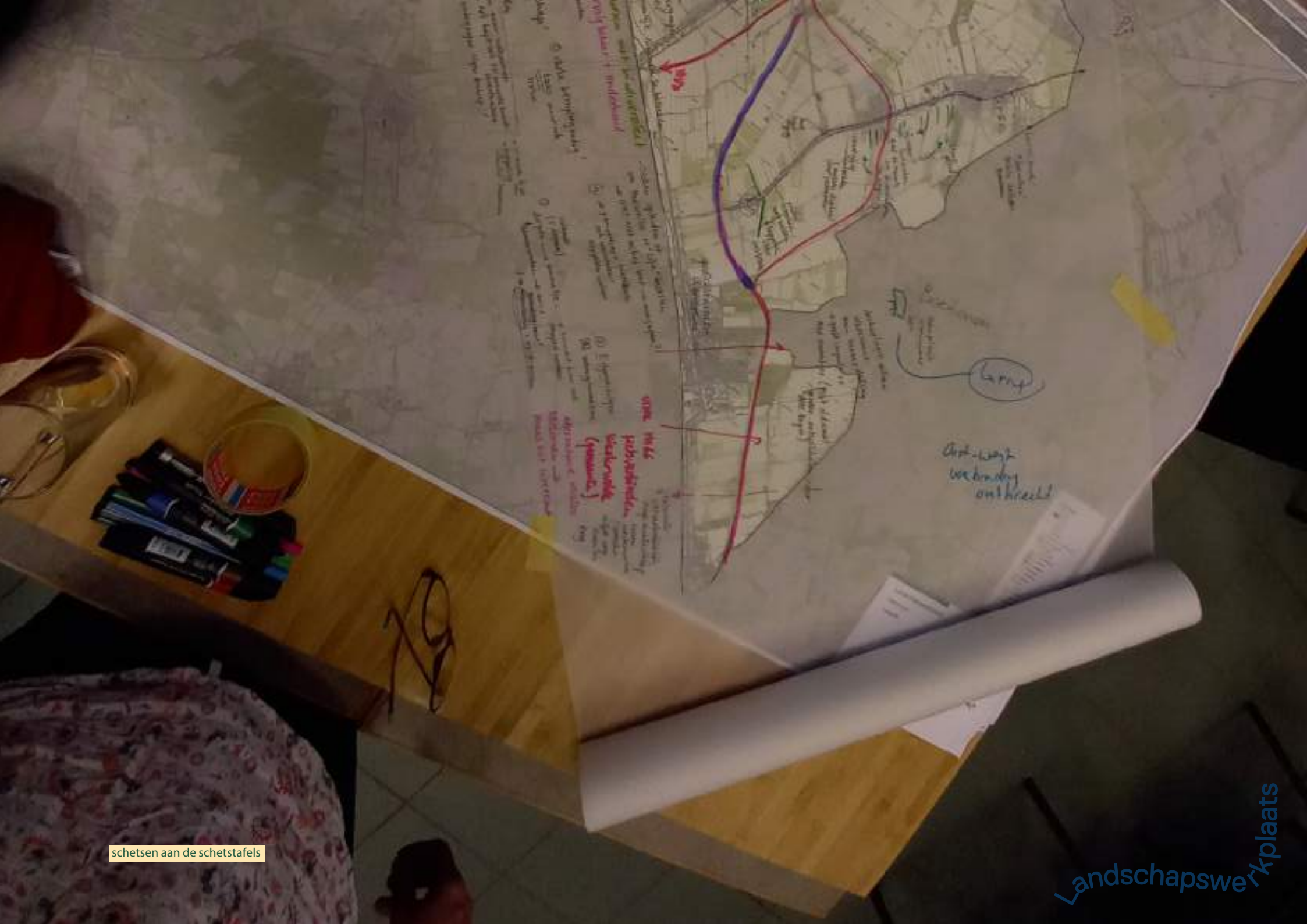
Kansen/ wensen

- 'Sprong over het Veen'; ruiterspaden richting Westerwolde en Hondsrug
- Opening 'Grunneger Toalroute' op 2 juni, wordt opgenomen in het wandelnetwerk
- Park Veendam opknappen
- Veendam; verbeteren van woon- en waterkwaliteit, NW-Veendam, past binnen vele initiatieven
- Alternatieve fietsroutes
- Waterschap; er zijn vele historische waterelementen, gebruik hiervoor ons archief
- Koppeling met het Veenkoloniaal museum
- Het meer 'beleven' van het landschap
- Gidsen; in het verleden zijn er al landschapsgidsen door LBG in dit gebied opgeleid die de verhalen vertellen van dit gebied. Nieuwe cursus opstarten?
- Herinrichting meanderen van het landschap
- Meer kwaliteit Kiel-Windeweer en Borger Compagnie
- N366; visie fietsroutes, meer mogelijkheden vanuit Veenkoloniën naar Westerwolde
- Alle fietsers aan één kant in H. Westerstraat Pekela
- Oost-West verbindingen ontbreken
- Denk om te informeren bij de lokale historische verenigingen die in de diverse dorpen zitten
- Een heemtuin (á la Muntendam) maar dan in Oude Pekela
- Meer aanplant boven Pekela
- Siep & Co, Oud Pekela, iets met stoommachine
- Project van LBG; struweel bij watergangen

Bedreigingen/belemmeringen

- Altijd tegenwind!
- Recht toe, rechtaan
- Onderhoud en beheer ná realisatie projecten
- Ontbreken van tijd om vrijwilligers te begeleiden (dus óók een kans!)
- Bermen verschrallen, liggen te hoog, kwaliteit = industrie, veel afvoer grond.

schetsen aan de schetstafels

5. Vooruitblik

Na afloop van de reeks gebiedssessies, nemen we als Landschapswerkplaats even de tijd om de oogst te laten bezinken. We gaan de resultaten van de sessies inventariseren en analyseren. Dat zal ook na de zomervakantie nog doorgaan.

Op 17 oktober organiseert de Landschapswerkplaats een provinciebrede bijeenkomst, waarin we de analyse per deelgebied bij elkaar brengen tot een compleet overzicht voor heel Groningen. We zoomen in op de Gebiedsagenda, geven een eerste analyse van de meest kansrijke combinaties van initiatieven en van de eerste 'hotspots' die opdoemen: de plekken in Groningen waar veel initiatieven, ideeën, kansen en lopende ontwikkelingen bij elkaar komen.

Gebiedsagenda

Daarna werken we de Gebiedsagenda per deelgebied verder uit, samen met de initiatiefnemers en gebiedspartijen. We kijken onder andere naar:

- Welke nieuwe data over lopende ambities, programma's en projecten zijn er nog binnengekomen en welke daarvan kunnen samenwerken met de Landschapswerkplaats?
- Welke bestaande structuren en samenwerkingsverbanden zijn er al

en hoe kunnen we hierop aansluiten en / of **mee samenwerken**? Hierbij zullen de initiatieven voor de Landschapswerkplaats natuurlijk primair zijn.

- Welke raakvlakken en koppelkansen zijn er met de gebieds- en landschapsbiografieën en de programma's en projecten die al lopen bij provincie, gemeenten, waterschappen en terreinbeheerders?
- Wat is de beste plek voor een project om aan de slag te gaan? Op welke plek krijg je het meeste 'waar voor je geld'?
- Welke gronden zijn bij wie in eigendom?
- Op welke plekken hebben de initiatieven opgeteld het grootste resultaat? Op welke schakels van het netwerk moet de focus liggen?
- Zijn er voor een gebied specifieke combinaties te bedenken tussen thema's?
- Hoe dragen we in een gebied zo goed mogelijk bij aan de

missie en de doelen van de Landschapswerkplaats? Hoe kunnen we oude en nieuwe initiatieven zo goed mogelijk inpassen?

Dat zal de tweede helft van 2023 in beslag nemen. Met een gebiedsagenda brengen we de bestaande en 'toukomstige' ruimtelijke projecten en netwerken in beeld. We sluiten hierbij aan bij het proces van de Transitie Landelijk Gebied van de provincie Groningen, en vice versa.

Dat betekent overigens niet dat de Landschapswerkplaats niets anders meer doet. Parallel aan het opstellen van de Gebiedsagenda laten we al onderzoek uitzetten en bereiden we de Werkplaatsagenda en de concrete uitwerking van de verkenning zover mogelijk voor met de initiatiefnemers. De snelheid waarmee we de gebiedsagenda's opstellen, kan tenslotte per deelgebied verschillen, afhankelijk van de complexiteit en hoeveelheid lopende ambities, programma's en projecten.

Werkplaatsagenda

Eind 2023 en begin 2024 maken we de overstap naar de Werkplaatsagenda. In de Werkplaatsagenda leggen we vast wat de Landschapswerkplaats de komende jaren gaat doen. Met welke projecten kunnen we de grootste ruimtelijke impact realiseren, de initiatieven zo goed en effectief mogelijk bedienen, als plus op de taak van (semi)overheden, terreinbeherende organisaties en andere gebiedspartijen?

Wat doen we wel, en wat ook niet? En welke allianties kunnen we daarbij smeden?

Terwijl we bezig zijn met de Gebiedsagenda en de Werkplaatsagenda, grijpen we ondertussen kansen die zich nu al voordoen om initiatieven in concrete projecten om te zetten, met beide handen aan. Een voorbeeld hiervan is Meerbos, als onderdeel van Groene Longen, waarvoor we samen met projectbureau Meerstad een plan gaan maken. Als alles volgens planning verloopt, zou de aanleg van het bos eind 2024, begin 2025 kunnen starten. En zo dienen zich nu al meer kansen aan, in verschillende gebieden.

Varen door de Veenkolonien; foto Marketing Groningen, Bas Meelker

Het landschap van de Veenkoloniën

Landschap

presentatie vooraf

Aanwezig	Organisatie
Ton van den Boomgaard	Stichting de 5 Oldambster Dorpen
Martin Jonker	Gemeente Pekela/ruimtelijke ordening
Kees Colenbrander	Kiek'n & Doun / Veldatlas
Judith Gerringa	Gemeente Stadskanaal
Rob Oost	Gemeente Veendam
Martin van Steenwijk	Gronings Particulier Grondbezit
Peter Roelfsema	ANOG
Wilfried Heijnen	Waterschap Hunze en Aa's

Bijlage 1 Deelnemerslijst

Bijlage 2

Beschrijving initiatieven

Beeld Twee Turfgravers, Sappemeer; foto Marketing Groningen

Groningen beleven

Samen zorgen we ervoor dat er op typisch Groningse plekken, zoals op oude slaperdijken en langs diepen en maren, gewandeld of gefietst kan worden. En dat het netwerk van wandel- fiets en ruiterspaden beter wordt, zodat ook horeca en andere ondernemers, borgen en musea ervan profiteren en de charme van het landschap verder wordt versterkt.

In de herinnering van de Groninger dorpen leven de oude paden van weleer voort. Sterker, er is een grote wens om de paden in ere te herstellen. Dat is dan ook de kern van dit plan: vanuit lokale herinneringen en wensen een fijnmazig netwerk van wandel-, fiets-, en ruiterspaden opzetten, geworteld in de rijke geschiedenis van onze provincie. De uitgangspunten zijn voor alle drie netwerken hetzelfde. In de eerste plaats is dat de kwaliteit van de paden. Dit gaat niet alleen om de begaanbaarheid, staat van onderhoud en veiligheid. Het is ook van belang dat de paden betekenis hebben in het landschap. Ten tweede moeten de paden en het netwerk dat zij vormen, goed te vinden zijn. Bijvoorbeeld via knooppunten op kaarten en paaltjes. Ten derde is het van belang dat de actieve recreant pauze kan nemen. Hierbij helpen uiteenlopende voorzieningen, van rustpunten tot picknickbanken, maar altijd met het lokale verhaal op de voorgrond.

Het netwerk maakt bestaande voorzieningen beter vindbaar. Dit sluit aan op het vierde uitgangspunt: de paden en voorzieningen moeten aansluiten bij het lokale verleden en heden. Ze moeten iets vertellen over het landschap en haar geschiedenis. Deze informatie kan digitaal of fysiek gekoppeld worden aan het netwerk.

Masterplan varen

Meer toegankelijke vaarwegen bieden grote kansen voor het verhogen van de kwaliteit van de leefbaarheid en woon-leefomgeving van alle Groningers. Herontwikkeling van onze historische waterwegen en het verbinden met fiets- en wandelnetwerken levert een belangrijke bijdrage aan duurzaam toerisme en kansen voor Groninger ondernemers. Vaarwegen doorsnijden een grote diversiteit aan unieke landschappen en bijzondere cultuurhistorie. Onderwerpen voor op de gebiedsagenda van de Landschapswerkplaats: de infrastructuur van vaarwegen toegankelijker maken (doorvaarthoogte, vaarwegdiepte); voorwaardenscheppende voorzieningen bij vaarwegen en meren; duurzaam varen; routeontwikkeling (zoals onze pareltjes zichtbaarder maken, vaarknooppunten-netwerk).

Wat levert het op? Direct en indirect honderden banen in de vrijetijdseconomie. Daarnaast wordt door het weer veilig. Het levendiger maken van onze historische vaarwegen vergroot de leefbaarheid en versterkt de Groninger identiteit. Bovendien is het een kwaliteitsimpuls voor de woonomgeving. Kanalen waarop wordt gevaren zijn levende kanalen: een omgeving waar het goed toeven en wonen is.

Een vaartoerist heeft ook vaak fietsen aan boord. Als hij aanmeert, gaat hij op zoek naar dezelfde authentieke beleving als elke andere toerist. Met nieuwe (ook digitale) voorzieningen op aanlegplaatsen, toeristische opstappunten en parkeerplaatsen bij horeca, kan deze beleving direct worden aangeboden. Hierdoor worden (vaar)toeristen ook verblijfstoeeristen. Havens en aanlegplaatsen worden weer

belevingsvolle knooppunten voor cultuur, horeca en ondernemende Groningers.

Diepen en maren

Diepen en maren staan aan de basis van Groningen. Ooit verbonden ze dorpen en steden met elkaar, maar ook met de wereld. De diepen – waaronder Damsterdiep, Boterdiep en Reitdiep – vormen belangrijke cultuurhistorische assen waarlangs van oudsher veel cultureel erfgoed aanwezig is als wierden, molens, sluizen, kalkovens en steenfabrieken. De samenhang tussen dit erfgoed is momenteel ver te zoeken. Het Damsterdiep is als oudste industriële as in Groningen vergelijkbaar met die van de Zaanse Schans voor Amsterdam. Maar geen toerist die met die bril kijkt. Door de openstelling en herbestemming van de erfgoedparels langs de diepen in samenhang aan te pakken, ontstaan hoogwaardige erfgoedlinten met een grote toeristisch-recreatieve betekenis.

Versterking en herstel van deze historische waterlopen biedt unieke kansen voor natuur, leefbaarheid, klimaat en waterbeheer. Het landschap wordt meer toegankelijk en ons erfgoed beter te beleven.

Het stelsel van maren vormt een netwerk in een agrarische omgeving, met kansen voor landschaps- en natuurherstel (natuurlijke oevers en vismigratie) en om het landschap meer

toegankelijk te maken. Versterking van deze historische waterlopen vergroot tevens de capaciteit voor opvang van water, in tijden van overvloed en schaarste. Dorpen en wijken kunnen zich opnieuw gaan verhouden tot het cultuurlandschap.

't Wad tot stad

Het cultuurlandschap rondom het Reitdiep behoort tot het oudste van Europa en verbindt de mooiste plekken van Groningen. Dit willen we behouden én toekomstbestendig maken. Samen zoeken we naar vernieuwende manieren om het landschap nog mooier te maken, met aandacht voor rendabele landbouw, biodiversiteit, toerisme en water. Het gebied van 't Wad tot Stad loopt langs de oude getijdenrivier het Reitdiep. Het Reitdiep verbindt het Werelderfgoed de Waddenzee via Nationaal Park Lauwersmeer en Nationaal Landschap Middag-Humsterland met de stad Groningen.

Dit Groninger landschap is altijd mee veranderd door de invloeden van eb en vloed, overstromingen en aanleg van dijken en sluizen. In de recente geschiedenis hebben een aantal ontwikkelingen het gebied minder aantrekkelijk gemaakt, zoals het steeds efficiënter maken van de landbouw. Percelen zijn steeds groter geworden en door het verlies van biodiversiteit is het landschap een stuk saaier geworden. Waar we

voorheen zo snel mogelijk al het water naar zee lieten stromen, zouden we nu juist het water willen vasthouden. Door de nieuwe klimaatverandering verandert dit landschap ook weer mee. Laten we dit op een cultuur- en economisch-verantwoorde manier doen.

Samen met boeren, bewoners, studenten, natuurbeheerders en overheden willen we werken aan een plan voor het gebied waar landschapsverbetering, toegankelijkheid, beleving en bedrijvigheid in terugkomen. Een paar voorbeelden: Biodiversiteit bevorderen door het realiseren van natuurgebieden en waterberging voor en na het gemaal de Waterwolf bij Electra; Waterberging door de oude waterlopen te herstellen waarbij de contouren van de voormalige eilanden van het Middag-Humsterland weer zichtbaar worden; Verwildering van oevers zodat er een bredere en meer gevarieerde begroeiing en biodiversiteit ontstaat; Natuur-inclusieve landbouw stimuleren; Wandel- en fietspaden aanleggen naar en langs het Reitdiep en waar mogelijk langs (nieuwe) natuurgebieden, zodat het gebied beter toegankelijk wordt; Kleinschalige zwemplaatsen creëren, ook aan het Wad; Goede verwijzing naar omliggende instellingen (musea, buitenplaatsen, dorpen) die verhalen vertellen en nieuwe verhalen verzamelen;

Van Aa naar Zee

In het grootste natuurgebied van Nederland ontbreekt een cruciale schakel: de natuurlijke overgang tussen zoet en zout water. Van Aa naar Zee herstelt dit op de beste plek, namelijk waar de Westerwoldse Aa in de Dollard uitmondt. Dit biedt kansen voor natuur en landbouw. Een project met internationale allure.

De (her)inrichting van de Westerwoldse Aa is afgerond met als resultaat een prachtig kleinschalig cultuurhistorisch beekdal met hoge biodiversiteit. Bij de monding in de Dollard, bij Nieuwe Statenzijl, wordt het water nu via een enorm sluizencomplex richting de Waddenzee gespuid. Er zijn de laatste decennia meer grote problemen ontstaan: bodemdaling in de polders, opslibbing op de kwelders en dat bij een rijzende zeespiegel. Verhoging en versterking van dijken en sluizen is geen duurzame oplossing. Dat moet en kan anders. De zee binnenlaten betekent gratis aanvoer van slib. Vruchtbaar slib en natuurlijk opgehoogde gronden kunnen later benut worden voor zilte landbouw. Zo wordt dit het meest klimaatbestendige landbouwgebied van Nederland. En het blijft meegroeien met de zee, de natuur regelt het gratis en voor niks. En het heeft nog een voordeel in de Dollard zelf. Het getijdenvolume wordt groter, dat is gunstig voor het openhouden van de geulen in de Dollard die ook van belang zijn voor scheepvaart. Er ontstaat van zuid naar noord een afwisselende toeristische route. Van het water van de Westerwoldse Aa, naar de bosrijke zandgronden, door naar de weidsheid van het kleilandschap met tot slot de natuurlijke ontmoeting van zoet en zout. Het internationale én typisch Groninger project Van Aa naar Zee is omvangrijk met veel impact. Het genereert kennis en inspireert andere natuurgebieden met barrières. Het gaat om biodiversiteit- en natuurherstel, landbouwtransitie, veilig wonen, recreatie, toerisme en economie, kennisontwikkeling en internationale samenwerking. De schaal en compleetheid, van bron tot monding, levert aan beide zijden van de grens een unieke situatie op. Waar soorten weer vrij kunnen migreren, vogels weer rust- en broedgebieden vinden en mensen kunnen ondernemen en genieten van rust en ruimte.

Het Toukomstpanel adviseerde een provincie-brede visie te ontwikkelen voor de toekomst van onze hele Groningse kust. In de Landschapswerkplaats gaan de initiatiefnemers van Aa naar Zee aan de slag met de eerste stap.

Verbonden Biodiversiteit

Verbonden Biodiversiteit wil een gemarkeerde route creëren langs fysieke hubs die biodiversiteit, cultuur en educatie met elkaar verbindt. Onderweg zie je bloemrijke bermen en bezoek je insectentempels, bijenheemuinen, borgen en voedselbossen. Bij knooppunten zijn terrasjes, pluktuinen, creatieve bouwwerken (follies) en leerplaatsen. Ons mooie Groningen heeft verschillende landschappen en een unieke ligging. Dit biedt veel mogelijkheden om bezoekers kennis te laten maken met biodiversiteit en (agrarisch) natuurbeheer.

Verbonden Biodiversiteit wil een proces op gang brengen dat een impuls geeft aan innovatieve ideeën, samenwerking en maatwerkprojecten. We leggen de regie terug in de handen van de Groningers. Zo maken we verschil voor ons landschap, onze woonomgeving, de regionale arbeidsmarkt en het onderwijs! We ontwikkelen routes rond bestaande initiatieven en de nieuwe Toukomstprojecten die in ontwikkeling zijn die goed zijn voor de biodiversiteit

van planten en dieren (voedselbossen, pluktuinen, bijenidylles, ecologisch beheerde bermen). Routes bestrijken verschillende landschappen en gemeenten in de provincie. Onderling leiden deze recreatieve routes over land en water naar bijzondere Groningse plekken en proeftuinen. Zij vormen een belangrijk onderdeel van het biodiverse landschap. Samen met kennis- en uitvoerende organisaties wordt gekeken hoe bermen en oevers duurzaam beheerd kunnen worden, met aandacht voor inheemse soorten. Bijzondere aandacht voor de routes wordt gecreëerd door extra pleisterplaatsen en markante gebouwtjes in de vorm van follies en insectentempels. De routes vormen een web in heel Groningen. De pleisterplaatsen en proeftuinen leveren een toegevoegde waarde aan de toeristische sector in Groningen. Ook geven ze een impuls aan de leefbaarheid. Samen met de bestaande partijen die te maken hebben met de inrichting van het landschap hebben we als uiteindelijk doel een klimaatbestendig, kleurrijk en gevarieerd groen Groningen! We willen samenwerken met de afdelingen van de terreinbeherende organisaties, de gemeentelijke groenafdelingen, de waterschappen en overige grondbezitters. Ook sluiten we aan bij de werkroutes die de hierboven genoemde partijen zelf al hebben aangegeven in het Manifest voor Groningse uitwerking van het Deltaplan Biodiversiteit.

Groene longen en tiny forest

Bomen aanplanten op een manier die past bij de Groningse identiteit. Boomsoorten die er van oudsher stonden en die passen bij de bodem: in dorpen, langs wegen en paden, als versterking van landschappelijke beplantingen en op plekken die al bosrijk zijn. De bomen moeten de leefomgeving opwaarderen, de biodiversiteit versterken en recreatiegebieden verrijken. Groene Longen streeft ernaar 2 miljoen bomen te planten in de provincie, waaronder specifiek in het gebied tussen Meerstad en de A7 aan de oostkant van Groningen.

Samen met leerlingen en inwoners kleine bosjes aanplanten naast een basisschool om de biodiversiteit te vergroten, het landschap te verrijken en de leefomgeving te verbeteren. Tiny Forest is een bewezen methode om kleine (zichzelf onderhoudende) bosjes aan te leggen op stukken grond van ongeveer 10 bij 10 meter. Één of meer van deze bosjes kunnen samen met de bestaande natuur de draagkracht voor biodiversiteit enorm verhogen. Voor een groener en meer bebost Groningen! De diversiteit van deze kleine bosjes zorgt ervoor dat er veel verschillende soorten vogels en insecten worden aangetrokken, wat goed is voor de biodiversiteit in de omgeving. Indien je besluit in één gebied meerdere 'Tiny Forests' aan te leggen kan de capaciteit van het hele gebied verhoogd worden, zelfs als de bossen niet direct met elkaar verbonden zijn. Kortom een goede manier voor mens en natuur om naast elkaar te wonen.

Voor basisschoolleerlingen en studenten geeft een Tiny Forest mensen de kans om de natuur in hun eigen leefomgeving te ontdekken en daarover te leren. Het vergroot daarnaast de waterbergingscapaciteit, verbetert het de

luchtkwaliteit en gaat hittestress tegen. Als klap op de vuurpijl heeft een klein bos een positief effect op de gezondheid: meer natuur in de buurt kan zorgen voor minder stress en stressgerelateerde klachten.

Bermen komen tot Leven

Ecologisch bermbeheer in de gehele provincie Groningen. Er samen met wegbeheerders voor zorgen dat ecologisch bermbeheer de standaard wordt in Groningen. Door bermen in te zetten voor biodiversiteit, maak je gebruik van oppervlakte die anders onbenut blijft en het is meteen zichtbaar voor iedereen. Het Toukomstpanel gaf als agendapunt mee dat er een plan moet komen voor bloeiende bermen in de hele provincie Groningen.

Een groot levend netwerk dat vrijwel alle dorpen, steden, natuurterreinen en landbouwgronden in Groningen met elkaar verbindt. Dat is de potentie van de bermen in Groningen. Met naar schatting een oppervlakte van 6.000 hectare vormen bermen een belangrijke verkeersader voor de ontwikkeling en verspreiding van insecten en plantensoorten. Een verkeersader met potentie die veelal onbenut wordt gelaten. Insecten zijn onmisbaar in ons landschap. Bijna tachtig procent van de planten wordt bestoven door insecten. De natuur, maar ook de landbouw kan niet zonder. Insecten functioneren als bestuivers en bovendien als natuurlijke bestrijding tegen ziekten en plagen. Helaas staat ruim de helft van de Nederlandse bijensoorten op de Rode Lijst van Nederlandse bijen.

We moeten daarom zuinig zijn op deze waardevolle insecten. Het is belangrijk om het leefgebied te vergroten en de kwaliteit

van de leefgebieden te verbeteren. Lokaal ontstaan goede initiatieven met de aanleg van bijenidyllen en bijenlinten van hoge kwaliteit. Vaak ontworpen en aangelegd samen met bewoners. Kennisdeling, maatwerk, lokale betrokkenheid en een duurzame instandhouding zijn daarbij kernpunten.

Deze lokale initiatieven vormen vaak losse schakels in het landschap. Bermen langs wegen en paden kunnen zorgen voor verbinding en uitbreiding van een fijnmazig netwerk waarmee het leefgebied van insecten en planten wordt vergroot.

De ecologische waarde van bermen hangt nauw samen met de inrichting en het beheer. Om een goed en provincie dekkend ecologisch bermbeheer op te zetten, is een praktische insteek nodig waarbij partijen, kennis en ervaring samen moeten komen. Verschil in potentie en lokale uitgangssituaties vragen om maatwerk. Door maatregelen op het gebied van omvorming, beheer en ontwikkeling af te stemmen op de lokale situatie ontstaat een duurzame en succesvolle aanpak. Dat is ecologisch.

Kiek'n & Doun

Het moois in de provincie nog beter onder de aandacht brengen door schakels in het wandel- en fietsnetwerk langs plekken die verhalen vertellen uit te breiden. Groningen heeft tal

van fiets- en wandelpaden, een rijke cultuur en prachtige natuur die een fiets- of wandeltocht de moeite waard maken. De provincie staat hier echter niet breed om bekend. Kiek'n & Doun wil bestaande en nieuwe routes met elkaar verbinden en in kaart brengen via een app of website. Door het in kaart brengen van bestaande routes en nieuwe verbindingen via een app of website kan een Groninger of toerist in één oogopslag zien wat een gebied in Groningen te bieden heeft. De app of web maakt andere routes, bezienswaardigheden en informatie direct zichtbaar. Het Toukomstpanel heeft de fysieke routes opgenomen als input voor de agenda van de Landschapswerkplaats. Het verzamelen en publiceren van begeleidende verhalen en de app of website wordt in een afzonderlijk Toukomstproject door de initiatiefnemers uitgewerkt.

Aan de beleving van routes valt nog veel te ontwikkelen. Routes die 'over' de geschiedenis van de provincie lopen. Geschiedenis die je terugvindt in vergeten kerkepaden, slaperdijken en karrensporen. Door met een helikopterblik te kijken kunnen we een veel betere infrastructuur ontwikkelen voor inwoners en bezoekers. In samenwerking met en geleiding naar erfgoed, borgen, horeca, musea en bijzondere overnachtingsplekken. Zo zorgen de routes voor een intensere beleving door de wandelaar en fietser. De routes zorgen ook voor economisch gewin bij de plekken waar de bezoekers komen. Het fiets- en wandelpaden netwerk is dan letterlijke

de spin in het web, die zorgt voor de verbinding met allemaal mooie plekken. Maar ook voor verbinding met de kracht van het Groninger landschap, verhalen over de Groningse cultuur en omgeving. De aanpak van de fiets- en wandelpaden draagt bij aan een positieve beleving van Groningen: het benadrukken van de rust van het platteland en de ruimte in de polders. Zo straalt een mooi, doordacht en samenhangend fiets- en wandelpadennetwerk uit op de hele provincie.

De aanpak start met de inventarisatie van de huidige wandel- en fietspaden structuur. Met aandacht voor veiligheid en aanpak van verouderde paden. Uitbreiding van bestaande routes en realisatie van nieuwe routes zorgen vervolgens voor meer verbinding met aangrenzende gemeenten en gebieden zoals de Wadden, Friesland, Drenthe en Duitsland. Lokale initiatieven en ideeën krijgen een plek in het plan. Op de routes is aandacht voor voorzieningen: van plaatsen om koffie te drinken, bijzonder overnachtingsplekken en museumbezoek tot aandacht voor het verdwenen landschap door de ruilverkaveling.

Vergroenen (met begroeiing) van bestaande en verlaten gaswinningslocaties.

De gaswinningslocaties zijn macabere littekens in het open Groninger landschap. Het zijn lugubere asfaltvlakten met ijzeren 'Heras-hekwerken' erom heen, die eeuwig blijven liggen, als lelijke littekens in het landschap, als herinnering aan het volledig leegzuigen van de diepe ondergrond van Groningen. Volledig ontoegankelijk voor mens en dier, er mag en kán geen plant groeien. Wat er groeit wordt doodgespoten, omringende bomen worden onmiddellijk gekapt. Tijd voor een nieuwe bestemming, tijd voor vergroening! Wat zou

het mooi én symbolisch zijn als deze locaties worden omgevormd tot een oase van groen, van gaswinningslocatie tot ecologische parels, en weer toegankelijk voor de bewoners uit de omringende dorpen.

Het Toukomstpanel vond het groen inrichten van oude gaswinningslocaties, bijvoorbeeld in combinatie met kunst een goed idee. Het draagt bij aan de biodiversiteit, een mooier landschap in onze provincie en het past bij het 'verhaal' dat we willen vertellen. We willen de gaswinningsgeschiedenis zichtbaar maken zonder de slachtofferrol aan te nemen. Het met bomen en planten inrichten van oude gaswinningslocaties geeft een positieve draai aan het verleden: de fysieke littekens van de gaswinning in ons landschap worden zichtbaar verzorgd. De grond van de gaswinningslocaties is meestal niet in bezit van NAM, maar van de oorspronkelijke eigenaar. Om iets van deze plekken te bewaren voor de toekomst heeft het Toukomstpanel 1 miljoen euro gereserveerd om dit idee uit te voeren binnen de Landschapswerkplaats.

Borgerswold; foto Marketing Groningen

Stationsstraat 5
9638 BA Zuidbroek

info@landschapswerkplaats.nl
landschapswerkplaats.nl

landschapswerkplaats

Landschap